

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
MEGJELENIK MINDEN HÓNAPBAN.

SZERKESZTI:
CSANÁDY GYÖRGY

Collegium Transsilvanicum kiadása.

I. évfolyam, 6. szám

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VI., Hajós-utca 17.

1927. szeptember.

Ára: 1.50 pengő.

Tartalom :

<i>Szentimrei Jenő</i> : Nyirő József (Erdély írói, arcképsorozat)	301
<i>Nyirő József</i> : A császár szórakozik (novella)	307
<i>Juhász Gyula</i> : Még maradok (vers)	312
<i>Féja Géza</i> : Juhász Gyula (tanulmány)	313
<i>Reményik Sándor</i> : A döntő pillanat (vers)	317
<i>Tamási Áron</i> : Szerencse fia, Gyurka (mese)	318
<i>Révai Károly ford.</i> : Mihail Eminescu: Jó éjszakát (vers)	322
<i>Keresztury Sándor ford.</i> : Octavian Goga: Este felé (vers)	323
<i>Székely Miklós</i> : A Kelet művészete	324
<i>Simon Andor</i> : A szerelem piros rózsabimbó (vers)	331
<i>Kós Károly</i> : (Varju-nemzetség krónika, 5. közl)	332
<i>Hosszu Zoltán</i> : Kánaki forrás	339
<i>Csanády György</i> : Jobbágypok éneke (vers)	340

Irodalom és művészet :

<i>P. Gulácsy Irén</i> : Kritika a kritikusokról	341
<i>Ajtay Miklós dr.</i> : Álomföld, Simon Andor versei	342
<i>Csanády György</i> : Két fény között, Reményik Sándor versei	344
<i>Pásint Ödön</i> : Világirodalom	345
<i>Harsányi Kálmán</i> : Odry III. Richárdja	348
<i>Fiala Ferenc</i> : Vázlatkönyvön ceruzajegyzetek	350

**Felelős szerkesztő és kiadó : Hajdu Dénes.
Minden cikkért írója felelős.**

Olvasóink figyelmébe !

Folyóiratunk szeptemberi számával lezárjuk az első félévet. Küzdelmesek voltak a megalakulás napjai. A nagy közvélemény, amely közömbösen nézi az ifjuság megmozdulásait, nem vette észre ezt az elindulást sem, amelyet magyar írók tettek a magyar irodalom és művészet útjain az igazi magyar jövő felé.

Azonban állított mellénk a megértés egy kis olvasó táborát, amely velünk érez és bizik annak a jövőnek elérésében, amelyért egy új, erős, az ő magyar humuszból fakadó írói gárda küzd.

Köszönetet mondunk olvasóinknak az eddig nyújtott támogatásért, **az előfizetés megújítását.**

Kérjük olvasóinkat, akikhez első számot nem tudunk juttatni, várjanak annak megküldésére; rövid időn belül újra nyomtatjuk, mivel az első példányszám teljesen elfogyott.

Az előfizetési lemondásról értesítést kérünk.

HID

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI:

CSANÁDY GYÖRGY

Collegium Transsilvanicum

I. évfolyam 6. szám

Budapest, 1927. szeptember havában

NYOMATOTT HENTSCHEL HENRIK KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
BUDAPEST V, VÁCI-UT 14. SZÁM

ERDÉLY IRÓI: NYIRŐ JÓZSEF.

Született 1889-ben Székelyzsomboron, Udvarhelymegyében. — Udvarhelyen gimnáziumot, Gyulafehérváron papnevelőt végzett, innen a bécsi Pazmaneumba került. Felszentelése után káplán, majd plébános Nagyszebenben, Besztercén, Kidén. Itt megismerül s pár évig benzinmalmot bérel. 1920—21-ben tűnik fel novelláival s hamarosan urjságíró lesz Kolozsváron. Háború előtt Budapesten az *Élet* közölte már néhány írását, de az első komoly elismeréssel itthon, Erdélyben találkozott és ez az elismerés adott elhatározó lökést irodalmi pályafutásának. 1924-ben jelenik meg novelláskötete, *Jézus-faragó ember*. Benne foglalt kisebb regényét, az *Aranykehely*-t egymásután három lap. közölte le. Egy évig szerkesztője volt a *Pásztörtűz*-nek, jelenleg is főmunkatársa. Hosszabb hallgatás után, most egy Wesselényi-regényen dolgozik, ebből való a *Híd* ezen számában közölt részlet is.

Országhatárok és lelkek nagy összeomlása után, a költők szólaltak meg Erdélyben leghamarabb. Reményik Sándor, Áprily, Tompa és mások nevet lezárt határsorompókon is átröpítette már a hír, mikor az erdélyi folyóirat-szerkesztőknek még mindig komoly gondot okozott a próza. Néha, régebből, háború előttről ismert nevek, rendre mind felvonultak már, de kevesen voltak ahhoz, hogy egy komoly revü szépprózai szükségletét ellássák. A prózaírókat várták, aki jön, lát és győz. Aki első írással hitelt és tekintélyt ad a csirázó s bizony kezdetben inkább lenézett, mint megbecsült erdélyi irodalomnak. A folyóiratok szegények voltak, de a cél érdekében nem sajnálták az áldozatot. „A tehetségesek buzdításául” pályadíjakat tűztek ki. Valami Nyirő, egyébként molnármester, a kolozsmegyei hegyek közé eldugott Kidén, egymásután el is vitt két pályadíjat, mindjárt az első intrádára. Az elsőnél, a marosvásárhelyi *Zord Idő* pályanyertes novellájával, nem igen törődtek még az emberek. Ismeretlen volt a név, Vásárhely is félreesett a centrumtól, a lapot sem olvasták többen pár száz elszánt „irodalompártoló”-nál. De néhány hónap múlva újra ez a Nyirő nyeri meg a kolozsvári „Napkelet” kitűzött díját s ez karácsonykor volt, amikor töb-

ben olvasnak ujságot, mint rendes hétköznapi időben. Még a novellákat is elolvassák, mert hosszú az ünnep. A négyszázlejes Nyirő-félét is elolvasták, mert négyszáz lej nagy pénz volt még akkor. A novellának az volt a címe: „Értelek virág.“ Hallgassák meg, így végződött egy boldog férfi valomlásával, ez a négyszázpengős írás:

„Értelek virág!

Időtlen idők előtt indultam a létbe, utánam nézett az Isten és megsajnált. Akkor gondoltam rád. Súlyos és terhes életemben gondolatnak szánt, hogy feledjek el ütni, térdem alól engedjem fel a ronda embert és érted megcsókoljam a fojtogatástól kék vonásait. Te vagy, aki kiméred a madár gondját az elejtett szalmaszál fölött.

Még sokáig néztek szótlanul egymásra, míg *hatalmas, boldog lendülettel a Föld áthaladt velök a tejút alatt.*“

Megérkezett a magyar próza Ady Endréje, írták akkor Erdélyben a kidei molnármesterről, akit még senki sem látott a városban, csak egykori udvarhelyi gimnázisták kezdtek szívesen emlékezni, hogy vele ültek egy padban valamikor, nagyon-nagyon régen.

II.

Multnélküli az a széppróza, amelyet Erdélyben Nyirő József művel. Talán-talán Kemény Zsigmonddal tart valami rokonságot, azon a ponton, ahol monumentális elképzelésü, vizionárius erejü hasonlatokat fáklyáztat fel a szavak szürke sziklái közül. Kemény azonban végeérthetetlen körmondatokban halmozza a hasonlatot s ezzel az ő prózája veszít elementáris erejéből, míg Nyirőé kikerülhetetlen hatású marad.

A Nyirő beszéde sem szeliden a szívekbecsurgó, lágy zsongású melódia. Inkább súlyos és masszív toronypillérek és ívek egy darab gránitból kifaragva. Komor és méltóságteljes pompa ez a nyelv, mintha hegyek alottak volna össze temetési menetbe s a fekete fenyők közt nyögve, jajgatva orkánok kórusa fújná a gyászindulót. Törpe és elnyomott féreg e roppant arányok között az ember, aki tehetetlenül és gyámoltalanul vergődik a tér határtalan üllőjén az idő rettenetes kalapácsütései alatt. És most, ilyenkor pattan ki a jóság, a szépség egy-egy kicsike szikrája az elnyomódott szívből, egy mondatban, félmondatban csupán: s körül kacagó, boldog napfény árad és lesz diadalmasan úrrá a teremtest elborító gyász minden komorságán. Erő feszül ezekben az írásokban, óriás izmainak játéka dobál sort sorra, sziklát sziklára, hogy újjáteremtsen egy világot, mely ezentúl csak az övé s amely csak a végletek örökké harchan álló, egymással örökké villámüzenetet váltó nagy szenvedélyeit és szenvedéseit ismeri. Ennek a világnak az örömei ritkák, de királyiak, mint királyiak szenvedélyei és szenvedései is. Rég letünt elemet helyez vissza Nyirő József a magyar irodalom egyik vigasztalanul üresen álló trónusára: a *fenségest*. Vajda János óta elhasznált hiú lomok kelléktárában hevert ez a trón, legfeljebb bádogból való pátoszvillámokat csörgettek olykor rajta, mint Offenbach operettistenei. Ady nagy birkózásaiban néha még felhajított rá egy-egy odaillő urat, de prózaírók meg sem tudták közelíteni. Köztük Kemény Zsigmond volt az utolsó. A Hargita alján érintetlenül, szüzen szunnyadó székely őserőnek kellett öntudatra ébrednie, hogy hegyek orgonáján megszólaltassa az elemek hangjait s az arányok szédítő kontrasztjában meglátni és megláttatni tudja a szépség nagyvonalúságát: a monumentalitást.

III.

Kevés baja van a mesével, amit pedig elbeszélőtől megkívánunk. De majd — mert annak is el fog jönni az ideje — ha mese lesz a Nyirő-novellában, szépen kigondolt, fordulatokkal, bonyodalmakkal, csattanóval kimódolt mese, akkor: nem is lesz az Nyirő-novella többé. Ő balladát ír, nem elbeszélő költeményt. Ebben is alig van őse az erdélyi irodalomban, legfeljebb a székelv népköltésben. Prózaíróról csak az egy Petelei Istvánról mondták, hogy balladákat ír. És nem volna szégyen, ha valakit Petelei Istvánnal mérnek össze, aki csak azért, mert erdélyi volt és Erdélyben élt haláláig, ma nincs az n az emelvénnyel a magyar köztudatban, ahová Mikszáth és Gárdonyi emelkedtek. De a Petelei balladáit, noha a maguk nemében a Csehov-novelláival állják a versenyt, nem azon a magaslatán mozognak a tragikus fön-ségnek, amelyen a Nyirő-novellák lejátszódnak. Hősei szintén kisemberek, de városiak, kispolgárok, beszorítva a szűk városszéli zeg-zuguccák közé. Nincs horizontjuk. Az a tragédiájuk, hogy kisviszonyok, kigondok, városi erkölcsök piszlicsár korlátai fogják el szemük elől a napot. Ott hullanak le a külvárosi ucca porában, reménytelenségre szülten, vigasztalanul.

A Nyirő emberei kinn várakoznak rendszerint a plen-airben. Az uccák kuliszafalai leomlottak s a hatalmas nyílt színpadon a sors léptei alatt döng a föld. Kinyitja a horizontot a ködbevesző végtelenig. A székelv pásztor kis családi nyomorúságában egy mellékmondat a népvándorlásig tágitja az Időt s a történésbe kozmikus erők és elementumok is belejátsza-nak. Az élet egész zenekara feljajong és velesír az emberrel, akinek csak a szemesarkában jelenik meg egy csepp könnye. Aztán mosolyra húzódik a szája és veleujong a végtelenség. A *skálája* emeli ezt az író-t az idők fölé, hogy múltó divatokon, olesó Zerkovitz-melódiákon túl, mélyen és megrázón hatni tudjon akkor is, amikor a ma felkapottjainak könyveiben már az ege-rek sem lapoznak.

Érthető, ha a mese fontossága az előadásnak ilyen grandiózus pom-pája mellett eltörpül. Pedig a Nyirő meséi is, ezek az alig rezdülő törté-nések, csudálatos, feltáratlan világba vezetnek. A székelv hagyomány, a falu népe közt ma is élő, ezerévesnél is öregebb mesék, csak most látszik meg, hogy milyen kiapadhatatlan bőségű kúta-k. És most látszik meg, hogy a hagyomány emlőjén milyen érdekes, sem más magyar vidéken, sem sehól a világon meg nem termő emberpéldányok, szokások, életviszonyok nevelőd-tek. A székelv gondolatvilágnak, a székelv észjárásnak csak az adomái keringenek a köztudatban s beszélni szokás a „fúrteszű“, a „csavaratos“, a „kéteszű“ góbéról, de lám, mennyire a felszínen kalandoztak az eddig volt

s legtöbbszörre kívülről tett megfigyelések. Most jön egy író, belülről a termő székely humuszból és egész kincsesbányát tár fel, mikor megnyitja szívét. Akik értetlenül állanak a Gyárfás Jenő megrokkolásával, vagy a Körösi Csomák olthatatlan ismeretszomjával, a Csere Jánosok törhetetlen hitével szemben, forduljanak Nyirő Józsefhez a megfajtásért. Az ő Jézus-faragó embere ő mennyire Gyárfás Jenő, Sebe Lászlója és Vass Ferije kész Körösi Csomák és Apácai Csere Jánosok. És ugyanez a romantikus típus maga Nyirő, aki esztendőkkel ezelőtt angol író akart lenni Amerikában, mert szűknek érezte a magyar nyelvterületet, de mert családi viszonyai a dicsőségvágynál erősebb szálakkal kötötték az erdélyi rögöz, Gyárfás Jenő példájára egyidőre odavágta a tokot s bánya tervekkel és találmányok kifundálásával ölte-rabolta magától az időt. Nem ő az első székely tehetség s talán nem is ő lesz — ő jaj — az utolsó, akinek életén hörtön a zseni és égető Nessus-ing. Kell-e magyarázat, hogy miért?

IV.

Túl volt a harmincon, mikor első novellájával feltűnt és teljes fegyverzetben jelentkezett. Nem kísérletezni jött, mert azok közül való, akik a kísérleteiket még a hozzájuk legközelebb állóknak sem szokták megmutatni. Rakott iszákja színültig tele volt mondanivalóval. Ősziú, pogány zenéjű lépteit gondtalan bőkezűséggel zsúfolja egy-egy tárcarovatába. Néha az ujságeikket is aggodalmas műgonddal faragja, formázza, mintha az egynapos halhatatlanságot is meg akarná állítani, legényes virtuskodásból. Ennyi mondanivalóból könyvtárat róttak volna össze mások, míg az ő tízesztendő útját alig negyedszáz novella s egy kurta regényke jelezik. Itt jelentkezik egyik hibája: a gazdaságosság hiányában. Bízni lehet azonban benne, hogy a szélesebbre fogott történet, a regény, írásközből erre is megtanítja. De bizonyos az is, hogy ezzel veszíteni fog színpompában az előadása, mely most régi kolozsvári ötvösmestereknek gyöngyökkel és ékkövekkel rakott, faragott hímmel dúsan kihányt remekeire emlékeztet.

Szerkeszteni sem tud, a szónak köznapi értelmezése szerint. Mert inkább líra, amit eddig csinált, mint epika: mondanivalója túlesordul az epikai formán s a szerkezet egymás mellé rendelt elemeit egymás fölé fokozza, mint a lírában és a drámában szokás. De a tehetségnek nem lehet bűnéül felróni, hogy nem akarja a közegyesek számára korlátnak és kalodának kitalált esztétikai mértéket alkalmazni. Így Nyirő József ő, aki éppen úgy „sem utóda, sem boldog őre, se rokona, sem ismerőse,” senkinek az előtte jártak és az utánkövetkezők közül, mint a versben Ady Endre. Utá-

nozni megpróbálták sokan, de az utánzói csak székelyeskedtek ott, ahol ő „földig le székely.”

Erdélyi esztétikusok ezért szeretnek egy külön csoport székely íróról beszélni s kedvenc vesszőparipájuk az ő saját-külön székely irodalomelméletük majd ilyen, majd olyan formájú előrángatása. Tagadni nem lehet, hogy az Erdélyben élő három történelmi nemzet, sőt a negyedik, a román is, külön népegyéniség, éppen a multban bírt külön nemzeti szervezetük s külön történeti hagyományaik miatt. Mégis nem lehet minden anekdótázást székely irodalomnak nevezni és kuriozumképpen tálni fel. A Dosztojevszkij oroszága nem kuriozum, hanem alapvető és determináló karaktervonás. Ilyen a Nyirő székelysége is, nem sallang, nem külsőség és cifraság, de talajba mélyen fúródó gyökér. Az író kifejezőjévé vált fajtájának, de hogy azzá válhasson valaki, annak egy mértéke van: a tehetség. A tehetséget pedig nem lehet külön székely elméletekkel mérni. Annak is csak egy mértéke van: az önön magáé és ez a mérték a világon mindenütt egyforma.

Stana.

Szentimrei Jenő.

A CSÁSZÁR SZÓRAKOZIK.

A földigérő, drága rámaiban mereven állanak a rokkantvérű, fáradt, parókás képkirályok. A daliás, fiatal császár gúnyosan mutatott fel reájuk.

— Az elődeim, kik aludtak a korona alatt!

Kedvese, a szép magyar grófnő mosolygott, gyönyörű alakját rózsaszínű fénybe vonta a szerelem. Testén reszketett a szenvedély, nyakán izzott a gyöngy a vágytól, de szendén lesütötte a szemeit, magasztos volt, mint egykor a szebeni zárdában. Úgy tudott szeretni, mintha fohászkodnék. Ez a játék az imádsággal, a különös ízű bűn ejtette meg a császárt is, ezért nevezte a „szerelem apácája“-nak kedvesét. Ma kedvetlen volt a szép leány. Elfordította arcát a császár ajkától.

— Ma nem lehet felség. Halálhírt kaptam hazulról.

Igy kezdődött beszélgetésük a halálról. Belemerültek a fekete misztériumba. A nő orcája fehér viasz színt kapott, a császár fakó, mély hangon beszélt.

— Tudni kell megsemmisülni is . . .

Feltárta különös gondolatainak mélységét és a leány hallgatta. Elfeledkeztek a menyezetes ágyról, melyben a szerelem kék virága nyugszik. Beleélték magukat az elmulás szomorú varázsába és tudták, hogy a fekete lépcsők tetején is találkozni fognak, hogy különös egyesülésük teljessé legyen.

— Milyen tökéletesen temetkezik minden, — beszélt a császár. — A napfénynek minden pillanat és a mindenség a temetője. Hány millió bogár, hány millió madár hull alá e földön s mégsem látni holttestüket.

— Csak az ember kendőzi magát koporsókkal . . .

A sápkóros, petyhüdt Habsburg-hercegnők megbotránkozva húzzák fel éles orukat a képeken.

— Mit nem beszél ez a Joseph!

— Pedig mire való ez a bólogató, sötét parádé, tömjéngőz, gyertyasírás . . . — fantáziált a császár. — Mennyivel egyszerűbb zsákbavarni a holttestet, mint a tengeren és ott lenn a férgek kioldják a zsákunk száját . . .

— De Felség, — rémüldözött az asszony.

A császár gálánsul mosolygott.

— Magát aranyzsákba varratom, grófnő.

A nemes, nehéz bútorokon vibrál a lobogó gyertyák aranyos fényve-rejtéke. Csend van, csak a császár gondolkodik. Hirtelen felugrik. Új, szokatlan ötlete támadt.

— Európa csodálkozni fog. Halálraítélem a temetőt. Megyek kiadom rendeletben és holnaptól egy birodalom fog temetkezni az én gondolatom szerint.

Szokása szerint meg sem várta, hogy eszméje kihüljön. Nagyot döntött utána a titkos ajtó, úgy, hogy a mitsem séjtő palotaór rémülten intette csendre a boltozatok alatt elsiető magas árnyékát.

— Csend szerencsétlen! A császár szórakozik!

— Aztán álmodozva huzódott vissza a szép magyar grófnő ajtaja ölébe, hogy titkos vággyal tovább hallgassa a kacajt s fojtott szívvel tovább-örizze a szerelemnek sok színes, szép nesztét.

Nemes Zsuzsa grófnő pedig lehülve, különös érzések között leüle ágyára ölébe tett kézzel, mintha aranyozott körmeit szemlélné s most eszmélt rá, hogy mi történt.

— Megölte a temetőt! . . .

Újra szívébe csapott a hazulról kapott halálhír és megsajnálta a temetőt. Már nem látta a körülvevő fényességet, a fényes dámákat a falon, csak a sírt, mit szép Erdélyországban, mohoskörü, öregtemetőben elhunyt kedvesének ástak. Lelke hazarepült, a virágos süppedt sírdombok közé, hol ingó fenyők között, a földi verejtéktől lelküket szárítják a holtak . . . A fejtől való fákról lábukra hull a csattanós versek porló kék festékje s az elomló édesanya-koponyákról ezer esztendeig sem fogy le a mosolygó szeretet.

Ezeket ítélte halálra a császár!

Csak azt vette észre, hogy megsajdul a szíve, mert elvették a szomorú népektől kétségbeesett életük utolsó játékát, a halált s temetést . . .

Már eznapaságtól fogva vége nekik.

Többé nem megy elől cifra lovag szablyáros lovon. Elnémul az ősi, halottnak kijáró búcsúzás a sír szélén. Nem fognak iratos kopjafát szűrni a hótnak: szüzeknek selyemlobogósat, fiataloknak fehér, öregeknek fekete zászlósat. Már a koporsóra nem hullhat a könnyű, a hitvány négyszál deszkát is megtagadta József császár . . .

Feljajdult az ágyon, mert csak most tudta meg, hogy a temetők is élnek . . .

Aztán felszökött a helyéből két nehéz könnyecseppel az arcán s a drága palotában elfutott a császár ajtajáig.

Lábaihoz borult.

— Felség! Ne bánts a temetőt, mert a temető a halott haza Felség!...

A császár megzavarodva emelte fel.

— Milyen gyermek maga grófnő!

Hosszasan elnézte a remegő nőt.

Angyaloktól lopott szépségen áttör a tűz, de kezei hidegek. Szája nem a hímes jelzőket suttogja, hanem a halott hazát félti.

— A temető a halott haza! Ne bánts Erdélyt Felség!

A császár komoran ránéz.

— Téved. Maguknál az élő haza a temető, grófnő!

A tudatlan, csak szép asszony zokog.

József császár megsajnálja, magához vonja.

— Nem asszonynak való dolgok ezek! . . .

Kivül a nagyvilág mindjárt felébred. Az élet fekete lovai már nyugtalankodnak. A történelem a küszöbön szorong s gyötrődőn várja a császár jelét, hogy mit jegyezzen fel. S a Felség komoran bevégzi feleletét a nőnek, ki a koporsónak kér kegyelmet.

— Erdély már régen halott . . .

Nemes grófnő félelmes szépségében kiegyenesedik.

— Nem lehet az Felség. Hiszen a hegyek állanak, vizei el nem bujdosnak, egyetlen füveszála el nem mulott, napja el nem hagyta, madara megvan, népe most is áldja . . .

— Miért volna halott?

Immár nem ő, a hegyek kérdeztek általa, a szép haza vizei zugtak ereiben, virágai nyiltak az ő két orcáján.

Gyanú támadt az asszony szívében. A császár tervezi Erdélynek halálát. Asztalán hevernek a rendeletek, hogy velük megfojtsa. A bűnös asszony többé nem a szerelem apácája, hanem népek szenvedésének megtisztult edénye, ki félti a hervadt falevelet is.

— Felség! — hebegi elváltozva. — Mit tervez? Mit akar? Halott gyermekünk üdvösségére kérdelem . . .

A császár elborult, érdesen inti rendre.

— Túl ment a határon, grófnő . . .

A metsző, hideg hangra feleszmél az asszony. Látja, hogy mindent elveszített és pillanatra bánja is, amit tett. Két fehér karjával sírva átöleli a férfi térdét.

— Grácia szegény fejemnek, Felség. Mit tettem, Istenem!

De a császár nem haragszik. Tudja, hogy ő s a haza küzdenek a lábainál fekvő szegény nő szívében. Békítőleg megsimítja a nehéz, szőke hajat s az új reménységre feltekintő drága asszonyi szemekben feloldódva, lágyan beszél hozzá, mintha felesége volna.

— Én is sajnálom azt a földet, pedig nem én tettem halottá. Kétszer jártam be minden zegét-zúgát és magam láttam, hogy a gyönyörű országban a jövőtlenség s nyomor ebei ugatnak. Szemétre vetett viskókban guttaütött nyaku népek tudatlanságba és babonába merülten cipelik életüket sok hit, sok nyelv között, mielőtt bár egyszer feljajdulni megtanultak volna. Láttam, hogy a poharukba vetett virágnak is pusztulnia kell, mert az is a végzetes sors nyomorát szijja ki a vízből. Láttam és szégyeltem, hogy király vagyok.

Keményen megrázta szép fejét az ifjú császár s észre sem vette az asszony bámulását, csak folytatta országítelő, szomorú beszédét.

— Kitől várhat segítséget? A félparaszt nemesség agg latin nyelven verbőczyzik, privilégiumokért döngeti a mellét, vadászik és iszik. A főurak magyarul se tudnak s agárkopófalkák őrzik a kastélyházakat, míg ők ajtóm előtt fekszenek alázatosan, rangért, bitokért instanciázva . . .

Keserűen felkacagott.

— Ezeknek koronáztassam meg magamat és erőtlen karddal tegyek büszke vágást a négy világtáj felé? Bandériumokkal, díshintón vitessem magamat jobbágykoponyákkal kirakott szegény ország útján a kérlelhetetlen jövődő elé, mikor az egész világ új sorsra taszítja szekerét? A párduebőr már ég a hátatokon s ti világtalanok és süketek vagytok. Mit fogtok csinálni, ha a népek megmozdulnak, hiszen testvéretek sincsen, kinek aján-dékul adhatnának?

Hirtelen elhallgatott és megrázkódott balsejtelme veszedelmétől. Orcája behorpadt s két lángoló karikával a szeme alatt rivalt rá a remegő nőre.

— Elhiheted hát, hogy Erdély halott és nincs egyetlen férfi rajtam kívül, ki pusztulása útjába tudna állani.

Szerelmesen az asszony fölé hajolt, de az hirtelen felütötte fejét, szemére szorította két kezét, mintha rossz mesét akarna elűzni. Érezte, hogy a császár szavaiból kiáradó veszedelem elszakítja mindentől, ami ezen a földön valaha igaz és szép volt. Gyermekségének, tiszta leányságának édes világa összeomlik, a drága földnek minden bűbáját letépik, minden elvész s csak ő marad meg nyomorultnak a császár ágyára vetve . . . Halkan felsikoltva kitérta fehér karjait, mintha odaakarna repülni s segítségkiáltásában

gyászolta el összetört, kéjbefulladt életének egyetlen, tiszta szerelmének titkát.

— Miklós!

A császár összerezzen.

— Miklós? Ki az?

Nemes Zsuzsa grófnő többé nem tétovázott, büszkén vallotta be.

— A zsibói báró. Wesselényi Miklós.

József császár felkacagott.

— Ahá! Ismerem. A műlovar, a vad komédiás.

Hidegen végigmérte a szép asszonyt s testőrét hívta.

Kísérje szobájába a grófnőt.

Íróasztalához lépett s mintha foglalkoznék, iratait vette a kezébe. A pergamen zörgött, mintha szél fújna át az ujjai között. Az elbocsátott sápadt, gyönyörű asszony a küszöbről visszanezett.

— Igen Felség. A műlovar. A vad komédiás . . .

— A tornyos, ólomkarikás ablakok előtt nagy csendesen elúszott a hold s a hajnal setétjébe már a fény derengett bele.

Kolozsvár.

Nyirő József.

MÉG MARADOK!

*Fiatalok, még itt vagyok.
Az éveimnek száma sok,
A gyászaimnak sora nagy
És megőszített kora fagy.*

*Tán nem is voltam fiatal
És nem jött soha diadal,
Halálos volt a szerelem,
Utódom sem lesz már nekem.*

*És mégis, mégis jó dolog,
Hogy élek és hogy dúdolólok,
Magányos lelkem égre néz
És megszépül a szenvedés.*

*Az égen örök csillagok,
Fényesek és fiatalok,
A földön is ifjú szemek:
Még egy ideig nem megyek:*

Szeged.

Juhász Gyula.

JUHÁSZ GYULA.

A sok magyar írónivaló és sírnivaló közt örökké kísértett és ma is kísért Juhász Gyula arca. Az a nagyon beszédes arc, melyet el nem felejtünk, ha egyszer megfürdött szemünkben. Szellemi életünk, új irodalmunk minden pathologikus oka összegyűlt, hogy sebet ejtsen rajta, a magyar közöny hatványozott szűrkeséggel borult reá, hogy szembenézzen a tragédiával. Történelem ez az arc, minden vonása egy halott visszafényesedő árnya, egy régi bánat, ősi seb szelidebb ágyba térése, partmosása.

Sorsa biztosabb és ősi sors, semhogy bármi is lehervaszthatná ki nyilatkoztatásait. De magyar betegség, magyar sírnivaló az, hogy szinte egy negyedszázad néz vissza rá meg nem értőn; símább, olcsóbb arcokra, mutatóványosabb ötvösökre bámulóan. Bizony a Juhász-kritikák korunk legsajnálatosabb tévedései közé tartoznak s az impresszionista kritika legolesőbb dadogásait szaporították. Úgy látszik, elemi igazságokkal kell jönnünk: rámutatni arra, hogy az alkotás mennyire organikus s az organizmusnak mennyire biztos gyökerei vannak. A költő minden sora egy organizmus határozott sejtje, idege vagy szerve. Úgy tekintettem alkotásai egészét, mint egy fát, mint egy idegrendszert, nem pedig mint különálló, egymás mellett heverő életdarabokat.

Az érték fogalma két komponens gyermeke: a genezisé és a határé. Ki látta vajjon Juhász Gyula geneziséjét? Egyes sorait, részletszépségeit látták, meg is ízlelték, jólesőnek találták. Észrevesszük a fa levelét, méltatjuk, hogy milyen szép a nap átesorduló fényében, hanem a lombok, a törzs, a gyökerek! Tudomást sem veszünk róluk. Hogyan lehetséges ez? Csakis úgy, hogy foglamunk sincsen a geneziséről, hanem kiválasztjuk néhány vers hangulatát ügyes chemiai szereinkkel, melyeket a tévedések modern képletei szerint állítottunk össze, a kivont tartalmat pedig beleöntjük a kéznél levő fogalmak egyikébe.

Bizony visszhangtalanul maradt Juhász Gyula alkotásainak legjava: a magyar imádságok. Vajjon, melyik kritikusa eszmélt rá a nagyszerű „Magyar Tél”-re, mely pedig hány mélybe készülődő homlokát megpirította. Ki látta *Anna-versei* értelmét, kinek melegedtek a lelkéig az ő tavaszodó halottjai? Ki látta Juhász Gyulát, túl ama beszédes arcon, amint belécsordul a humusz értelme?

Hadd lássuk hát a Juhász-versek genezisét. Először is egy nagy tévedéssel kell megküzdenuünk. Általában Juhászban elmúlt kultúrák koltojét látták, régi virágzások visszaidéző borongóját. Hiszen igaz, Juhász visszaidéző talajban ázott, míg Thomuzóbához jutott. Kolostorban sápadt s Buddha csábította a Nirvanába, míg szelíd szemeit a tápéi Krisztus ráemelte. Költészete stációs költészet, boldog csúcsairól völgyek bújába, fojtogató közönyébe szédül. Csak azok értik ezt a sorsot igazán, kiket átölelt valaha a magyar vidék tragikus melanchóliája, de az ígéret földjéről is tudtak s úgy hitték, úgy tudták, hogy a tragédia csak az Idő. A fiatal Juhász magyar nyugalma: a virágzó sírok tudata csakhamar belenyugodott abba a különös szürkülő-pirosuló melanchóliába, átvette annak ritmusát, mely ott lüktet, ott zokog fekete torokban, csúnya éjszakákban is: téli temetők békítő, altató bűgását, találkozó szomorúságok csendülését, a mozdulatlanság várakozó, lassú könnyeseppjeit.

Sok holt meder, sivatag, csonka szobor mellett árad a fiatal Juhász, míg a kinyilatkoztatások tájaira ér. Fiatalságát álmos, közönyös magyar kisvárosokban töltötte, ó-kultúrák emlékeihez menekült önkénytelenül. A hazatérő Bessenyei hozhatott valamikor bévül ilyen emlékkincseket, melyek a legriasztóbb percekben ismét melegséget adtak a szemnek és békére csábították a riadt vonásokba tört ajkakát. Juhász szelíd homéroszi képeket, égő renaissance-arcokat, ó-könyvek pirosuló felszökkenéseit hordozta mélyében, mert nagyon súlyos teher a melanchólia, szét kell vetítenünk térben és időben, az ő arca szerint kell elgondolnunk a világot, nehogy melanchóliánk egyuttal kriptánk is legyen. Idegen tájakra, idegen arcok talányára Juhász Gyula a magyar szomorúságot vitte, de mikor biztos lüktetés lett benne a magyar maradandóság, a Tisza-folyó szelidebb végzete, szülni kezdett ez a bánat, mely eddig idegen arccat, idegen tájakat, ó-sorsokat símogatott. S megszülettek Juhász Gyula igazi tájai: tiszai tájak, falusi lakodalom, magyar városok emléken szépült visszacsillanása, tápéi lagzi, boldog temetők. Teremtő bánat ez: az élet feszülő, kemény izmai egy szomorú mosoly fényében, színes virágok egy táj bánatában.

A genezis kisebbik oka ez, mert Juhász Gyula lírája folytonos átlényegülés. A test mélybeni forró élete tisztult idegrezdülés lesz, az élmény fizikai forróságából tiszta táj bontakozik elé, a tájból pedig szelíd kinyilatkoztatások fakadnak. Juhász egyik legbensőbb mozdulata, hogy tájjá lesz benne minden benyomás, tájjá a lét legfensőbb konstellációjaképpen. A fiatal Juhász Gyula tájai legtöbbször az ifjúság díszletei, a merengés finom párájával festve. De van köztük egy, mely eléri meghatározott teste minden vetületét, a „*Primitiva*“ tája ez a táj. Nyári táj, napos, barna, lesült, homogén

álmodó humanitással. A vízió tropikus bölcsője, hol a forróság áttör minden, lényeket alkot, lényeket alakít. Úgy áll Juhász versei elején, mint az őshaza képe. Nézzük csak, hová jutott öléből a nagy álmodó.

Juhász Gyula Boldogasszony ősi arcát hozta a faj mélyéből. Boldogasszonya test lett és föld lett, a legfensőbb test szerelme s a föld tiszta kinyilatkoztatása, *Anna-vágy* és *Anna-émlék*. Juhász Gyula az asszonyban egy felsőbbrendű, egy mindent egyesítő anyaságot imád: a földanyát, a természetanyát, a szerelem anyját, az istenanyát. Szerelme tájjá is lesz, földgé is lesz (*Milyen volt?, Új versek*), a földszentelés és földérlelés ősi mithosza ragyog fel benne. A *Körmives Kelemenné*, az ó-balada egy borzongatóbb, mutatványosabb elágazása ennek az áldozatos szerelemnek. Juhász élménye egy tisztább kozmikus korból nyílik, midőn Isten az anyaságot abszolút szépségnek, hatalomnak, szerelemnek, humusznak, ringató kezdetnek és bölcs végnek adta. A szomorú, idegen Szakolcán is továbbégett ez a szerelem és a költő a halálanyát látta:

„S nem kérek én költő és idegen
Tőled már földi jót,
Csak engedd, hogy törött tekintetem,
Mely fényeket ívott,
Rajtad legeljen, mint híves patak
Vízén a szarvasok,
S lehessen egykor én, fáradt gyerek,
Vidám és bölcs halott.“

Már első verseiben ott piheg a földsejtelem; a föld őt mélybenzésre, mélybeindulásra hívja. A magyar föld legöregebb fővénye: Lehel, Ajtony, a gyászmagyarkák, Kupa, Thonuzóba, Vatha keltek fel Juhász Gyulában, hogy imádsággá legyenek. Egy lázadás piroslott benne a Nirvána peremén: „*A német Isten nem lesz Istenem*“. Megmozdultak az őriző, drága halottak, mikor Juhász Gyula meglátta a csend mozdulatlan, szürke tengerét és rajta feljetkezett az arca. Utána nyúltak a halottak, kik szépséges kinyilatkoztatások ütemére fogták már kezdetben a földsejtelem kósza hangját. Mert a humusz, a gyökerek, a mélyek átfonják testünket. S milyen szép, mély fővény is lett Juhász Gyulának a sír: sírtemplom, sírbölcső, sírok virága az öröm. Amit a temetők teremnek, az nem az évszakok tűnő gyümölcse. Az ember, ki terek és idők kedveiben és fájdalomában kedv és fájdalom lesz, a halottak üzenetében ráésszámál léte teljes értelmére. Juhász Gyulában a halottak valóssággal kitavaszodnak, a *vita aeterna vita nuova* lesz.

Juhász Gyula végeket ölel egymásba. „A német Isten nem lesz Istenem!“ S így folytathatná: hogy tápéi magyar Krisztusom legyen. Egy-más mellett mosolyognak benne Krisztus és Buddha, sajátos arccal, mert Krisztus tápéi Krisztus, a Nirvanát pedig ünnepnek látja, piruló semminek, az öröklét pihenő óráinak. Milyen messzeséget, milyen kísértő végtelenséget varázsolt közelivé, testvérré, életérzésünk peremévé, hol a ritmusok szeliden elpihennek.

Juhász Gyula magyarsága a maradandóság folyama, bánatos, tragikus ótestámentum. A szenvedés viselői: az élet viselősei; égboltunk a meditáció s birodalmunk a halottak drága birodalma — erre tanította Juhász Gyulát a Tisza-folyó végzete. Milyen más végzet ez, mint Ady tragikus Duna-végzete. Ágyában ősi halottak fekszenek, akik megszentelték. Megteremtette Szegedet, ezt a szép falu-város ölelkezést, a régi arcok oly szívesen néztek arcába s a magyar öröklét álmát testálták reá. Szeged, Tápé, a Tisza, a vízimalmok, tájak, sorsok, emlékek egy nagyszerű konstellációba térnek, mely csakis ott születhetett meg Szegeden: Isten örök malmaiban, melyek a béke vizébe visznek, szépítenek mindent.

Néhány éve, kemény szegedi télben, a végső értékű vízió is felfénylett benne, megírta a „*Magyar Tél*“-t. Egy kicsi koreszmában, melynek ablaka világos és fehérvirágos, mint a temető, hol megpihen majd minden nemzedék. Minden út, minden lázadás, minden szerelem egyesülten és együttesen ragyog ebben a versben, Hellász világosodó kapuja ez, hol bevégeződik a magyar ó-testámentum s megnyílik az élet kertje. Ezért ütött, símogatott eddig minden ököl, hogy végül az ő kapuját, a temető kapuját hívogassa nyílásra, az ő hírnökei voltak a néma angyalok. Mennyi indulat, álom, erő és forróság rohant ki belőlünk, ha szárnyuk lelkünkhöz ütődött. Mennyien tomboltak világgá érette, de útunk már a kapuig ért, a magyar ó-testámentum utolsó sorai rovódnak.

A költő, ki végeket egyesített, íme a magyar végekhez jutott, közöttük derül és zokog a sorsunk már Balassa óta. A magányos és szomorú költő, kit Ady mellett az új magyar lírában a legmélyebb sorsok küldtek.

Esztergom, 1927. augusztus.

Féja Géza.

A DÖNTŐ PILLANAT!

*Tíz éves voltam. Vacsora után
Kisurrantam a hintahelyre még.
Ezer szemével, tündöklő szemével
Engem nézett az augusztusi ég.
Mert tudta jól: eljött a pillanat,
Hogy én is ráemelem szememet,
S az első látás megpecsételi
A rólam megírt költő-végzetet.*

*Megragadtam a hinta kötelét,
Lendültem a mosolygó ég alatt...
Egyszer csak fölvetettem szememet,
S szemem, mint a halotté, fennakadt.
Megtört a hinta lendülete is,
A csendben, messze harsogott a gát,
Elénekelte az én életem
Egyetlen, örök szerelmi dalát.*

*Ó, szép volt akkor farkasszemet nézni
Ezer szemmel egy régi éjszakán,
Azóta mindig ezer szembe nézek,
És fennakadok millió csudán.
Ezer szemmel egy régi éjszakán,
Akkor megáldott, — s megrontott az ég:
Egy szempárba egészen elmerülni
Azért nem tudtam eddig soha még.*

Kolozsvár, 1927 szeptember 1.

REMÉNYIK SANDOR.

SZERENCSE FIA, GYURKA.

A szomszédságunkban volt egyszer egy ország. Egyetmás népek lakták, ékesek és éktelenek, bolond is volt néhány s kéteszű mégtöbb.

Az égvilágán senki sem pártolta őket, sem nagyurak, sem vallásalapítók. Úgy éltek tehát, ahogy lehetett: csendes békességben s időmulásban.

Ma is emlegetik, hogy magukrahagyottan milyen találékonyak ők, Azon időben is ilyenek valának, megosztván szívüket három részre s elajándékozván egyet a mókának, a mászt a lölesességnek s el a harmadikot a halálnak.

Különös gyermeki módon mulatta magát ez a nép. Országában felállított három ékesre faragott széket, elékereste a három legelőgebb embert s világnak cégere gyanánt belé őket nagyrohogva ebbe a három székbe. Feljegyzendő, hogy hol cigányok, hol urak ültek örökké eme diszhelyekben, de soha elé nem fordult, hogy legalább az egyik székben más ült volna, mint akit hinak papnak.

Jó hely is volt igaz, mert ugyan király legyen, akinek gyönyörűbbet faragnak. S dolguk olyan volt, hogy esoda. Dolgozni s még mozdulni sem kellett, ételfélét pedig döggivel hordott nekik a nép s ha nem átalották szájukat tátogatni egy kicsit, jótiszta vizet is ihattak eleget, amikor esett az egekből. Igaz, hogy fehérnépet nem tarthattak, de cifraság is lett volna, mert nem szabadott leszállani a székről.

Volt egyszer egy Burján Mihály nevű ember ebben az országban. Annyira rest volt, hogy dologidején kilenc hétig evett meg egy nyulat. Hamar híre ment, megfogták s beléemelték a egyik székbe. Tehetős férfiú volt még különben, ki az élet örömeit nem akarta egyhamar elhányni.

Ült és sóvárgott. A madarakat nézte szakadatlan s ismét sóvárgott.

Egyszer aztán szélesend idején s holdvilágon arra jött egy asszony. Megillegette magát a trónus előtt s Mihálynak annyira felkelt a természete, hogy mozgatni kezdte tagjait, leszállván a székről.

S annyira ment, hogy rendes időben egy gyermek született.

Úgy hitták, Gyurka.

Életes legényke-gyermek volt. Példája a bölcsenek már zsenge korában. Kicsivel beérte s kézenközön felnőtt. Magáhozlévő ésszel is rendelkezett. A kedve mókás, a szemei illatosak. A dolgot nem állhatta igaz, de ezt Isten akarata szerint az apjától örökölte.

Addig s addig, hogy legény lett belőle.

Vándorlásra adta magát. S akkor látta, hogy mely alávaló a világ. Egyik háztól elküldték, a másiknál nem adtak neki enni, a harmadiknál dologgal riasztották el.

Valami vén székellyel találkozott egyszer.

— Hó! — mondta kurtán, mert fárasztotta a sok beszéd.

Az öreg megállt s reáhunyorított.

— Te ki vagy, hogy nekem úgy „hógatsz?”

— Én álomfejtő.

— No ügyelj, mert megfosztlak tégedet fejtő.

— Fogják meg, bolond!

— Álmodj vizet s nyuvadj belé.

Még egyet-kettőt mondtak, de nem találtak össze s továbbmentek.

Ekkor egy úr jött s Gyurka felbízta:

— Ejtsen el egy piculát, hogy kapjam meg.

— Eredj s dolgozzál.

— Arra mentek.

Otthagytá s elment s lefeküdt az erdőben egy fa alá. Aludt hét eszten-deig s akkor valami kóbor kutyák felriasztották. Morgott nekik a legény, hogy aludni sem lehet ebben az országban s elindult ismét.

Elért egy faluba s ahogy vánszorgott keresztül rajta, hát az egyik kapuban módosan üldögélt egy ember valami royásos széken. Abbahelybe eszébejutott az apja hivatala.

— Hol vannak s mely irányban azok a híres székek? — kérdezte.

— Miféle székek?

— Hát azok a nagyok, mikben apám ült s a papok.

— Nono, tám aludtál?

— Szunyodtam egyet.

— Te igen, látom, de a fehérnépek nem, mert összetörtek a három közül kettőt.

— Nekem egy is elég.

— Az elég lehet, mert a bükkfalvi pap ül benne holtáig s holtá után is oda temetik.

— Ezosztán hír. Nem kell kiednek egy szolga?

— Jere s állj bé.

Megegyeztek s jóllaktak s ittak reá.

Másnap szántani küldte két ökörrrel Gyurkát a gazda. Kiment s egésznapi dögglődött a föld végén s hazajött.

— Mennyit szántál?

— Felén az egészet.

— Legén, jól kezded.

Igy szántott három napig szájjal. Akkor titkon kiment a gazda s észrevette nagy csalását. Nem szólt semmit, csak egy kutyát adott másnap Gyurka mellé.

Kimentek négyen ismét a födre. A legény leállította az ökröket s azonmódulag le akart feküdni, hogy szántson, de amint tenné, hát a har-

— Bolond vagyé?! — szólott, de a kutya nem tágitott. Felállott hát gasinába jól beléharap a kutya.

s bölcsen így beszélt:

— Te kutya vagy s én ember — elévette az eszét s számot vetett magával.

— A kutyamarás nem jó, de a munka olyan sincs — mondá és kirázta a tarisnyát s a szalonnát odavetette az állatnak.

— Isten maradjon veletek — szólott az ebédlő kutyának s a két ökörnek és elbaktatott a világba.

Bolygott elé és hátra valami hét esztendeig. Akkor olyan álmot látott egy éjjel, hogy ő kicsiisten lehet, csak akarni kell.

Megérezte, hogy végtére feljött a napja s vigadott. A kezeit hátra-tette, mint a kitalálók s szépleptiben megindult egy óriási mezőn keresztül, hogy helye s ideje legyen gondolkozni. Egyszer elért egy nagy folyóhoz s annak partjára leült.

Ez egyszer életében forgatta az eszét, hogy sült belé a feje. Aztán beléunt ebbe is s eleresztette magát, mint a többi tárgyak a világban. Szemlélődött s várta, hogy a nagy természet mutassa meg, mitévő legyen.

Igy ülhetett napnyugovásig, amikor nagyot csobbant a víz. Lassan arra nézett s hát kacagó halak játszadoztak. Egy pillantás alatt Gyurka megkivánta létüket s bizva Istenben, beléfordult a vízbe, mint a csutak. Nyomban érezte, hogy farka nőtt s lebernyegek az oldalán s úszni kezdett s hát mind csak vizet innék s ha felüti a fejét, nyugvad meg a levegőtől.

— Ha én nem vagyok hal, akkor senki — mondta örvendezve s eleresztette a bizonyosság kedviér magát. Nem telt belé két pere s már seregestől körülvették a kicsi s a nagy fürge halak. Hideg, gyilkos szemekkel nézték s látva, hogy ő csak idétlenkedik s pöffeszkedik, mint aki se nem él, se nem hal, marni kezdték veszettül.

— Hé, testvérek! — mondta Gyurka, de szavával nem javított a dolgon. Erre fujni kezdte mérgesen a vizet s menekülvén, egyet úszott a tulsó

partig. Ott szárazra vetette magát, a farkát megkeményítette, ahogy csak tudta s talpra támasztotta magát véle.

— Meredjete meg! — szólott vissza s karjait megint hátratette, hogy kitaláljon valamit s megindult.

Ment, mendegélt az áldott napon, amíg a víz leszáradott róla s akkor lefeküdt, s látni kezdte az álmokat egyiket a másik után. Valami hét esztendőtt úszott által ismét a két szemével, amikor úgy érezte, mintha rágná a két fülét valami. Mozdulni akart s hát bajosan megyen. Kinyitotta két látóját s vette észre, hogy a leforgó esztendők alatt úgy felverte körülötte a helyet a fű s úgy befonta őt is, hogy a legénykedés nehezebbre esik.

Kiáltott egyet s nyomban hat nyúl szökött ki a feje mellől. Erre gondola ő is egyet s mozgatni kezdte az orrát s a két fülét s egy pillantás alatt olyan baknyúl lett belőle, mintha aranyfűvön nevedkedett volna. Örömeiben tappantott a jobbik lábával s rögtön egy másik nyúl került valahonnét melléje.

— Búzólj meg! — mondta az új társ s feszengett mellette melegen. Javában barátkoztak, amikor messze feltűnt egy fegyveres ember.

— Jere fussunk! — szólott Gyurkának a másik.

— Fusson a suj.

— Meglőnek.

— Én is meg őt.

A másik elfutott, ahogy csak tudott. Gyurka kacagva megmozgatta a bajuszát, rögtön két lábra állott s kivetette a mellét, mint aki legény a talpán.

Megindult ismét s ment, mendegélt. Egyszer elérkezett egy gyönyörű, egyenes útra s amikor kilenc nap s kilenc éjszaka folyvást egyet ment azon, leült nyugodni egy kőre. Kiült egy telet s egy tavaszt egyhelyben s a nyár derekán éppen indulni akart újra. Előretette az egyik lábát, elnézett az útvonalán tova s akkor meglátott valami fehérnépet, amint igen kellemesen mozgott messze. Fiatal lehetett, mert gyorsan aprított s a fejét kukkon hordta.

Gyurka elveresedett s érezte, hogy megfutamodik benne a vér. Rég az ideje, nem látott efféle ígéretes népet. S legalább ezt az egyet nem akarta elszalasztani.

A feje berregni kezdett, mint a motor.

A két karját meglebegtette, a lábait behúzta maga alá s ebben a percben egy fecskemadár lett belőle.

Felrepült s kerengeni kezdett a leány feje felett.

— Ci — ci . . .! — integetett neki szerelmesen a leány és kacagva nézte gyönyörű szemeivel.

— No Gyurka, most csirikolj! — bízta magát s kezdett énekelni. Majd a leány vállára szállott s berzengette tollát a nagy gyönyörűségben s csak énekelt, miközben a meleg ujjai gyengéden simogatták.

Egyszer aztán tenyerébe vette a szép leány s bétette a kebelébe.

— Helyben vagyok! — örvendezett Gyurka s puha tollát rebesgette

Ma is ott van s ott is lesz, míg a világ, mert jobb helyet széles e s végigcsókolgatván szépen a leányt, egyszer elhelyezkedett a ruha alatt. földön bajos lett volna találni.

Kolozsvár.

Tamási Aron.

JÓ ÉJSZAKÁT.

Mihail Eminescu

*Puha ölében a fészeknek
Kis madarak némán neszelnék;
Agyat kínál a lomb, az ág.
Jó éjszakát!*

*A míg az erdő mélye néma,
A forrás sóhajt néha-néha;
Az álom lombon s levelen
Ül szeliden.*

*A hattyú átevez az éren,
Siet, hogy megpihenni térjen;
Mély s édes álmot hozzatok
Szép angyalok!*

*Rászáll a fényes hold sugára
A bűvös-bájos éjszakára;
Egy édes összhang a világ.
Jó éjszakát! ...*

Révai Károly fordítása.

ESTE FELÉ.

Octavian Goga.

*Az ég menyasszonya a vízben
szépiíti halvány arcát lopva
s gyémánt hajtűit lehullatja
a tükör mögé a homokba.*

*Veti a virágszirmok ágát
az Este, e mindenség öre
s két marokkal harmat-esőt hint
a sűrű lóhere-erdőre.*

*A csendes víz felett a nádas
ölelgetőzik bólogatva
s két szentjánosbogár a félénk
sarjuszálakat gyujtogatja.*

*Két reves bikkfaág a szélben
tört kerepléssel dorombol
és lent a mezőn kis bárányok
előtt öreg csendkos kolompol.*

*A hegy tetejéről egy érces
vén harang hangja kél ugatva:
ebben az árva esti csendben
minden Erdély sorsát siratja.*

Keresztury Sándor fordítása.

A KELET MŰVÉSZETE.*

Az ember egyedül a művészetben alkot maradandót. A tudomány eredményei viszonylagosak, a tudás rohamosan fejlődő legujabb megállapításai módosítják, gyakran gyökeresen átváltoztatják előző kutatók verejtékes munkájának gyümölcseit; sőt, ami ma mint valamely tudományág szilárd alapkövének látszott, az újabb, tüzetesebb megvilágításnál teljesen értéktelen, használhatatlan limlomnak bizonyul.

A jelen szédítő iramban vágat. A jövő pedig reményeink szivárványos ködébe burkolt. Csak a múlt az, ami kézzel fogható, csak a múlt az, amit jogosan magunkénak mondhatunk.

Az idők végtelen tengerében népek és fajok merülnek el nyomtalanul. Hir nélkül tűnnek el az örökkévalóságban. De az évszázadok vagy évezredek múltán felszínre kerülő művészi alkotásaiból képet alkothatunk magunknak a megsemmisültekről, az elpusztultakról. A művészek reánkmaradt műveiből megismerhetjük egész lelkivilágát annak a népnek, melyhez a művész tartozott.

A művészeti emlékek beszédes tanujelei az illető nép világszemléletének, hitvallást tesznek az illető világfelfogásáról, bizonyosságai alkotójuk szellemi fejlettségének, eredményei azon nép esztétikai és etikai érzületének. Vagyis a művészet, illetve annak alkotásai hű tükörképei a művelők egyéniségének, minthogy a művészet nemcsak az emberi lélek legmélyéből fakadó tevékenység, hanem egyben kisebb-nagyobb darabja is a léleknek. Természetesen csak az igazi, a szó legteljesebb értelmében vett művészetre vonatkozik ez.

Minthogy a művészet: az emberi lélek összefoglalatja, a lélek legnemesebb megnyilvánulása, vagy ha úgy tetszik, akár az évezredekkel ezelőtt élt ember lelkének a közlése a ma vagy akár a holnap emberének, kétségtelenül örök érték. Közös kincse a szertefoszlott századoknak és az eljövendő ezredeknek egyaránt. Az emberi faj legfontosabb, legnagyobb, legjellemzőbb és legemberibb dokumentumai, melyek már születésükkor a sub specie aeternitatis bélyegét viselik magukon.

* Művészetiileg Kelet alatt a távol Kelet, vagyis Kína és a kínai művelődési kör (Japán, Korea, Tibet, Burma) művészetét értjük. A közeli Kelet művészete a Kelet és a Nyugat művészetének a keveréke: Kelet felől több keleti, Nyugat felől több nyugati hatással.

Magától értetődik, hogy az a sokban merőben ellentétes világnézet, melyben a Nyugat a Kelettől különbözik, művészetükben is érvényesül.

A Nyugat embere nagyon hamar szétszakította azokat a szálakat, melyek őt a nagy mindenséghez kapcsolják. A fejlődés kezdetleges fokán nagyon is érzi a természet nyomasztó erőit olyannyira, hogy az ember belátja hamar azt, hogy ő a teremtés nagy egészében bizony csak egy szerves egész része, csak egy, a titokzatos erőknél, a világmindenség száz és száz megnyilvánulásának alárendelt csekélység, aki csak imádattal borulhat le a kifürkészhetetlen Nagy, a mérhetetlen Bölcsesség megmásíthatatlan és felfoghatatlan parancsa, akarata előtt.

Azonban földrésziünk erős tagoltsága és ennek folytán már az ősidők kezdetén erősen fejlett apró széthúzó társadalmi szétozottság — az egymással küzdő kis és nagy államalakulatok — korán fejlesztették ki a fehér fajra oly jellemző féktelen egyéni törekvéseket. Mohón rombolt le az ember minden korlátot, mely egyéniségét béklyóba igyekezett szorítani. E téren hamar oda jutott, hogy élettevékenységre rendezkedett be, mert meggyőződésében az a tudat alakult ki, hogy ő, az ember, a világegyetem koronája. S e világot hamar birtokába is vette oly módon, hogy igyekezett mindent kisajátítani az emberi nem részére. Mindent az ember szempontjából értékel csak és mindent csak az ember szemével néz. Magyarosan hamar sajátja lett az u. n. homocentrikus világnézet. Felült az agyában szülemlett elgondolásokból épített trónusára és az alkotás minden porszemét átfogó törvényszerűségeket új látószöghől: magát a természet ormán képzelő ember szempontjából szemlélte. Gondolkodásmódunk, egész szellemi életünk ezért egy pontból indul el és szüntelen oda is tér vissza, az embertől az emberig. Mindenben az ember érvényesül, hisz még a mindenség összes számbavehető jelenségét is megszemélyesítettük. Emberformában képzeljük még a legelvontabb fogalmakat is.

Az ilyen világszemlélet művészete érthetően csak egy tárgykört ismert: az embert és a természetnek vele legközelebbi viszonyban levő jelenségeit. A nyugati ember még ma is az ember ábrázolásában látja a művészet tökélyét, hogy más példát ne is említsünk: a nyugati művészet legnagyobb óriása, Michelangelo, mert alkotóereje az ember ábrázolásában utólérhetlent teremtett.

A Napkelet fia ezzel szemben sok tekintetben ma is az őskor embere. Még ma is az ősrégi világszemlélettel él. Érzi azt, hogy ő oly teremtmény, melynek helye az alkotója teremtette környezetben van. Érzi azt, hogy minden, ami létezik, egy s ugyanazon erő, a világmindenséget betöltő erő

(kínai nyelven *tao*, ugyanez a hinduk *athman*-ja, világlelke is) megnyilatkozása. A tao pedig az alkatrészeit képező két ellentétes erő, a *yang* és a *yin* egymáshoz való arányában jut kifejezésre. A mindenség minden jelensége tehát nem más, mint a yangnak, a pozitívumnak és a yinnek, a negatívumnak újra meg újra megismétlődő más és más viszonya. Vagy mondhatjuk úgy is, hogy minden csak a tao megszámlálhatatlan jelképe. Vagyis a természetben nincs alá- és fölérendeltség, nincs sorrend, nagyság és parány, minden maga a tao, mely épúgy áthatja a mindenség beláthatatlan nagy alkotásait, mint ahogy a legkisebb porszemben is jelen van. A keleti ember így mindenben csak a taot látja, csak az lényeges reája nézve, csak ez az érték van a természetben.

Így született meg a Nyugat homocentrikus világnézetével szemben a kozmikus világszemlélet a Keleten. Valójában a Napnyugat embere is kozmikus világszemléletű volt, de értelme később a homocentrikus nézetet alakította ki benne. Ez az eltérés lényegesebb jelentőségű, mintsem első pillanatban látszik, mert az értelem, az elgondolás párosulva az egyéni érvényesülés vágyával, a Nyugat emberét a keletitől elütő egyéniséggé formálta. Ez az ember a konkrét tudományok művelője lett. A keleti emberben nem értelem viszi a vezetőszeretet, hanem az ösztön, a megérzés és ebben leli magyarázatát az a tény is, hogy a Kelet a vallások szülőföldje. Maga a nyugati faj legsajátosabb kinese: a keresztény vallás is itt szökött csirájába.

A kozmikus világszemlélet természetes folyamánya az, hogy a művészetet nem veszi a keleti emberi szellem olyan különleges megnyilatkozásának, mint mi. Ott a művészet a lélek magától értetődő alkotó, teremtő tevékenysége: a tao ilyen irányú megjelenési formája csak, nem pedig a mi felfogásunk szerinti felsőbbrendű tevékenység, lelki fényezés (mint ahogyan újabb időkben egyesek a művészet lényegét meghatározni igyekeznek).

A kozmikus világnézet tehát jelentése szerint és nem optikailag fogja fel és ábrázolja a jelenségeket. Mint fentebb említettük, minden csak jelképe lévén a taonak, a művészetben is csak jelképekkel él a keleti. A jelkép pedig annál jobban felel meg céljának, minél rövidebb. Jelképpel nem lehet az ábrázolt tárgy vagy vizuális, vagyis látási képhatását elérni, nem lehet a valóságosság csalódását kelteni, de nem is célja ez a keleti művészetnek, mert jelképeivel nem a látás gyakorolta összhangot akarja a szemléelőben kiváltani, hanem a gondolat és az érzés okozta összhangot. Nem a valóságot igyekszik utánozni, hanem a lényegét, a lelket, az annyiszor említett taot érzékelteti. Azaz a Kelet művészete *spirituális*. Lelki élményt okoz az

agy és a szív együttes munkájával, nem elégszik meg a szem okozta külsőséges benyomással.

Távolról sem szabad azt hinni, hogy a szimbolum tartalmatlan, lélektelen, unalmas közhellyé válik a keleti művész kezeiben, mert a művészetben ott is keresik és becsülik az egyéni értéket. Csakhogy ott az egyéni kiválóságot vérmérsékletében, érzésében és ösztönében nézik, melyek a leggyakoribb jelkép ábrázolásában is fellelhetők. Úgy értelmezendő ez, hogy a Kelet művészileg igen fejlett izlésű embere a kézvonásban megnyilvánuló egyéni sajátosságokat nagyra értékeli, olyanforma különbségeket is a művészet szempontjából ítél meg, mint aminő az egyes emberek kézírása közötti különbség. Így érthető, hogy a keleti a festészetet csak az írás egyik fajtájának tartja. A kaligrafia pedig éppen olyan, sőt nagyobbra értékelt művészet, mint bárminő másik.

A kozmikus világnézet természetes folyománya az is, hogy az ember nem kizárólagos tárgya a művészetnek, hanem csak olyan mértékben foglalkoztatja azt, mint a természet bármelyik más jelensége.

Az arcképfestés a távol Keleten a festésnek ősidőktől kezdve művelt ága, de ez alkalommal is a lélekábrázoláson van a hangsúly. A ruházat konvencionális és ékítményes jellegű, míg az arc erős szenvedélyes kifejezéssel teli. (Emlékezzünk ezzel szemben az emberi test ábrázolásában már nagy tökélyt elért görög szobrászat azon alkotásaira, melyekben a nagy felkészültséggel mintázott törzsön egy kifejezéstartan, szokványos fej ült a közismert archaikus mosollyal.)

Az akt, mint művészeti cél, Keleten sohasem dívott, noha a görög hatásra fejlődésnek indult buddhisztikus szobrászat Kínában fokozott emberábrázolást indított meg. A keleti ember világszemlélete révén éles és elemző, pontos természetmegfigyelő, nyugati embertársainál sokkal jobban látta mindig a természetet, de annak csak kivonatát, csak jelképét ábrázolta. Nem a természet szolgálai másolása vezette művészi törekvéseiben, hanem *ekszpresszionisztikus* eszközökkel szegődött szószólójául.

A tájfestés a kozmikus világnézet, a természet megindító szeretete folytán már ősrégi a Keleten, sőt innen származott át hozzánk is.

Az ember az említett arcképfestészen kívül a keleti művészetet a mozgás ábrázolásának a feladatával foglalkoztatta, lévén a mozgás az élet (és így a tao) egyik legismertetőbb jele. A mozgás kifejezésére pedig az egyszerű levezetett vonás a legalkalmasabb eszköz. A leglényegesebb vonalelemekkel dolgozó törekvés pedig öntudatlanul is a *vonálrítmus* igénybevételéhez kellett, hogy vezessen.

A keleti művészet mindenkori törekvése az volt, hogy egy vonással mentől többet fejezzon ki. Legtökéletesebb a legrövidebb ábrázolás. Helyesebben maga a vonás is élet, minthogy ez is csak a taot alkotó yang-yin megtestesülése.

Előadottakból kiviláglik, hogy a Kelet művészete hangsúlyozottan *vonalművészet*. Ámde e vonalművészet nem a nyugati művészeti elvek alapján nyert felépítést, nem a centrális képhatásra alapított egységbe olvad össze, az *ekszpresszionisztikus ritmus* lüktet e művészeti alkotásokban.

Művészeti észleleteinket is érzékszerveink segítségével eszközöljük. Érzékeink azonban egyrészt egyénietlenek (vagyis az emberek nagyobb csoportjával közösek), mint pl. a látás, másrészt pedig erősebben egyéniek (pl. a tapintás). A keleti művészet inkább az egyénietlenebb érzékszervek szolgálatában áll külsőségeiben, annál is inkább, mert a kozmikus világszemlélet folytán a keleti ember magától értetődően kevésbé egyéni leki alkatú, mint a nyugati. Cél tudatos művészi akarat szüleménye tehát az a Kelet művészetében, hogy az *ékítményesség* és az *emlékszerűség* elmaradhatatlan járulék lett.

A jelkép azonban nemcsak a yang-yin jelölésében nyer alkalmazást, hanem a nyugati értelemben vett szimbolizálásra is felesen alkalmazzák, ami magától értetődik Kelet nagyműveltségű népeinél, ahol az évszázados gyakorlat közhelyekké, mindenki gondolkodásmódjában otthonosokká tette őket. Egyes művészeti elemekkel a művészet egész területén ismételten találkozunk, mint pl. a fenyő, a barack, a teknősbéka, a darú, a denevér képével, melyek a gyakran alkalmazott szerencsejelek egyike a hosszú életé. A zuhatag jelenti az örökké változó s mégis egyet: — a végtelenséget. A lúd nemcsak az állatot magát ábrázolja, hanem jelképe az ügyességnek is.

A szobrászat, nyugati értelemben véve másodrendű szerepet tölt be a fő művészet: a festészet mellett, mert lényege részint a vonalművészet törekvéseivel, másrészt pedig a kozmikus szemlélet jelképesen kifejező modorával ellenkezik, de gátolja a festőművészethez való előretörését a Keletnek testiesség kifejezésére nem törekvő hitvallása is, melyért különben nem ábrázolja festészetében sem az árnyékot, sem pedig a nyugatias illuziótkeltő távlatot sem.

Sajátságos tulajdonsága a Keletnek a szimmetria kerülése is a lehetőség határain belül. A részarányosság szükségszerűen Nyugaton fejlődött, a művészi érdeklődés központjában álló ember testének a felépítése szolgált minden bizonnyal ezen elv kifejlesztésére. Keleten a kompozíciót, a polaritást, az ellentétességet (az ellentétes yang és yin) kapcsolja össze tartalmi egységgé az ekzpresszionisztikus összhangon kívül.

Keleten a művészet az élettel lépést tartva halad, ott nincsenek a valóságtól és az élettől való olyan erőszakolt elugrások, mint Nyugaton, ahol a talajtalan, csak elméletileg fejlesztett művészetek súlyos kór okozói a szellemi életnek. Keleten elképzelhetetlen egy *l'art pour l'art*, vagy a szépről szóló doktrína, vagy pláne egy oly művészeti irány, mely nem a múlt hagyományából merít. A konzervativizmus, illetve az ennek alapját képező bensőséges ősök tisztelete jelentős tényezője a távol Kelet lelkének, hisz magának a *szimbolizmusnak* alapja is.

A kozmikus felfogás szüli azt is, hogy az egyes művészi ágak közt nincs olyan válaszfal, mint nálunk. Ott a művészet: művészet, akár kaligrafia, akár festészet, akár művészeti ipar legyen is az.

A hagyománynak igen nagy szerep jut a Kelet művészetében: a régi formákhoz, felfogáshoz való feltétlen ragaszkodás. Vannak a forma kinésében ősidők óta fenntartott ábrázolási módok és jelképek, melyek még ma is ősi tulajdonságaikban élnek.

A Kelet fejlett, nagyon is fejlett stílusérzékének legékesebb bizonyítéka az *anyagszerűség* elvének következetes betartása. (Lényegileg nem változtat ezen az, hogy az újabb időkben, kivált a művészi ipar terén egyes játékoskodó alkotás az anyagszerűség legyőzésében találja örömét.) A Kelet művészetét találóan lehet a felhasznált anyagokkal is jellemezni. Ezek az anyagok a tús (írásfestészet), a lakk (dísz- és használati tárgyak), a jade, illetve nefrit (plasztika), a bronz (plasztika és használati tárgyak), a bambusz (építészet) és nem utolsósorban a porcellán és a selyem.

Ha összefoglalva akarnók e művészetek lényegét jellemezni, a már elmondottak (spirituális—ekszpresszionisztikus vonalművészet) alapján minden művészeti ágra egyaránt találóan úgy mondhatnók: *ékítményes vonalvezetés*, pompásan felépített *foltkompozíció* és fejlett *kolorizmus*.

A Keleten a szellemi élet szerves része, a néplélek általános kinese a művészet. A művészet még a legszegényebb embert is bölcsőjétől a sírjáig szolgálatkészen követi, sőt az ősök tiszteletében is nagy szerep jutván a művészeti tevékenységnek, úgy is mondhatni: a halandó embernek még túlvilági életében is rendelkezésére áll.

A Kelet embere féltékenyen ragaszkodik a művészetnek a multakból rászállott hagyományaihoz és emlékeihez, mert érzi, hogy fajának legsajátosabb alkotóképességének, önönmaga lelkének szükséges részei.

Néhány szóval szeretnők a Keletnek a Nyugat művészetére gyakorolt hatását ismertetni.

A Kelet szellemi téren — kivált vallási, művészeti és technikai vonatkozásban — jóval megelőzött minket. Iránytű, papírgyártás, könyvnyomtatás, selyemszövés, porcellánkészítés stb. egytől-egyig a távol Kelet ajándéka az emberiségnek.

Asszisi szent Ferenc és kortársai spiritualista világnézete feltétlenül keleti tanításoknak köszönheti létét. Es tegyük hozzá mindjárt, hogy materialista földrészünkön senki sem jutott olyannyira közel a teremtető igazi imádatához, mint a keresztény hit legnagyobb költője, az asszisi szent, a jellegzetesen keleti spiritualizmus szárnyán.

Művészi hatások közül csak a legismertebbekre mutatunk rá. Így pl. Lionardo de Vinci híres Monna Lisájának a háttérét alkotó tájkép, ha nem is a legelső, de legelsőik közül való, melyet Európában festettek. Ez a tájkép pedig megállapíthatólag egy Európába, illetve Lionardo kezeibe került metszet befolyására készült. A rokokó-korabeli chinoiseriek mindenki előtt ismeretesek, nemkülönben az is, hogy művészetünk újabb irányai közül az impresszionizmus és az expresszionizmus annak köszönhetőek születésüket, hogy művészeink tanulmányozni kezdték a Kelet művészetét.

Végezetül mai művészeti viszonyainkra vonatkozólag megszívlelendő tanulságul annyit, hogy a Kelet művészete élénken bizonyítja azt, hogy a művészetben csak az a maradandó valódi érték, ami valamely nép multjából és a néplélek tiszta forrásából fakad. Csak ez a művészet nem mocsarasodik el a divat és az időszerűség mindent maradék nélkül elnyelő sivatagában. S csak az a művészet dacol büszke sikeresen az idők viharáival, melyikben nemes és fenkölt gondolatok serkentik a nagy és dicső munkára az istenáldotta művészeket. Mert nézzük csak a Nyugaton, mikor virágzott az utolsó nagy egységes művészeti stílus? A gótika idejében, amikor az alkotó művészek java vállvetett munkában azon fáradozott, hogy az Úr hajlékát szentséges nevének megfelelően minél díszesebbé építse.

Székely Miklós.

A SZERELEM PIROS RÓZSABIMBÓ.

Este van a hegyek között.

Suhog,

suhog

a tölgyfák levele,

A szerelem piros rózsabimbó.

Jaj!

Jaj!

Virradatra

nem szakad-e le?

Elöttem a falu. Benne három templom.

Fölöttük

a golyák vándorserege . . .

Egy úton pedig, amely kelet felé hallgat!

valaki

lassan

lépeget . . .

Hej, ha az én rozsmaringom volna!!!

Örömben:

felugranék!

s rohannék

utána.

Sajókaza.

Simon Andor.

KÓS KÁROLY: VARJU-NEMZETSÉG KRÓNICA

MÁSODIK KÖNYV. ELSŐ FEJEZET.

Süt a nap és a fűzfa telidesteli barkával. A hegyoldali írtásban sárgál a somfa, mint az arany. Apró, foszlós, fehér fellegek az égen és a bűja őszi vetést borzolja a szél. A tavaszi forduló tele ekékkel és a frissen szántott hosszú barázdák, mint véres vonalak hasítják a szürkére korhadt tarlót; az ekék nyomán mindenütt varjúk és barázdabillegetők keresik a gilisztát.

Kapusnál tér le a nagyútról az ösvény, aki a patak mentén visz fel a havasokra. Arra az ösvényre tér be Varju Gáspár és kis lova szaporán, frissen rakja lábait.

Az ösvény szorosan a malomkert mellett halad és Gáspár fülét nótá hangja üti meg:

*„Nem szoktam, nem szoktam”
Hajnalban felkelni,
Piros hajnal előtt
Véres ruhát mosni...”*

Az a! A régi, szomorú nótá, akit időtlen idők óta danolnak és mindig danolni fognak itt a havas alatt. Időtlen időkig. Gáspár megfogja a lovat és szorosan a kert mellé faroltatja.

*„... Könnyemmel áztatni
Jajszóval sulykolni
Könnyemmel áztatni
jajszóval sulykolni...”*

A zöldellő szántók felett pacsirta szól, csattog vidáman, hogy kis torka majd kihasad.

A palánkon túl, a kertben leány palántázik és énekel hozzá. Fehér ingben, pendelyben, kendője nyakába csúsztatva és mezít láb. Felakasztott kötőjében a palántok és a leány az ágyások közt guggolva mutatóujjával fúrja a poronyó földbe a lyukat, abba a palántot és két kézzel nyomja hozzá a földet. A nap ragyogva süt és egy bo-

lond fiatal almafa teljes pompájában virágzik.

A leány az ágyás végire ér és feláll. Hátrarázza szemébe hullott haját, kinyújtózkodik, hogy inge piros kötője elpattan a nyakán. A nap arcába süt és homlokán izzadság ragyog.

— Te, Ilon!

Hirtelen leereszti és lesimitja kötőjét és a hang felé fordul. Elmosolyodik és lassan a palánk felé indul.

— Gáspár!

— Az a! Adjon Isten jó munkálkodást. A palánknál megáll a leány és rákönyököl.

— Honnan?

— A várból. Haza mennék. Csak nem tudom, otthon kapom-e apámat?

— Ha el nem indult még hazul. Ide várom. Tennapelőtt éccaka bűzát hagyott itt örletni; hogy ma utána jő. Bekötöttük a zsákjeit már.

— Igaz! bűzát hozott. Tudom. Há marosan eljönne...

— Bizonyosan itt lesz napvilág még. A hold csak éjfél után jő fel.

Gáspár az égre pillantott. A nap hajlott lefelé.

— Megvárhatnám, — mondta bizonytalanul.

— Itt nem kerülheted el.

A fiú befordult az udvarra. Lovát bekötötte a pajtába. Mire a tornácha ért, a leány is előkerült, muszulyban, tiszta kézzel. A haját simította le a kezével.

Kezet fogtak.

— Apád itthon van-e? Nem láttam.

— Meghalt.

— Meg! Nem hallottam.

— Az őszön.

— Másfél esztendeje nem voltam itthon. Leült a tornáckönyöklőre; Ilon a házfalához támaszkodott.

— És a malom?

— Én vagyok a molnár. De azóta csak gabonát örölkünk.

— Egyedül vagy?

— Van egy szolgám. Régi cseléd.

— Hát a földek?

— A szántókat kiarendálták felibe. Nem győzöm magam. Gabonát ad a malom úgyis. A rétet és a kertet tartom, meg az erdőt. Marhát, juhot kell tartsak. A kenderföldet is.

— Árva vagy hát!

— Mint az útszéli kereszt.

— Birod?

— Muszáj.

Elhallgattak. Egymást nézték, nézegették.

— Ember kéne ide.

Vitéz Ilonának egy pillantásig megkeményedett az orcája. Aztán csak megrázta a fejét és elkacagta magát.

— Nehéz dolog. Aki venne, az nekem nem kell; aki kéne, az nem kér.

— Igaz! Nehéz dolog!

Elhallgattak. Az ösvény fölől hangok halatszottak: két lovasember jött két vezetékkel.

— Édesapád jó, — mondotta a leány és a malomba kiáltott be:

— Mihály bá', jönnek Varjuék a lisztér...

Gáspár leugrott a könyöklőről és apa meg a fia kezét fogtak.

— Édesapámat vártam. Péter úr parancsolta, azonnal a várba jöjjen.

— Péter úr?

— Éppen ő!

— Mi dologban?

— Nem tudom még. De Zámbó bátyám mondotta, hogy olyasvalami készül, ami éppen nekünk való csak.

— Úgy, úgy! a bolond Varjukra van szükség.

Összenéztek. Gáspár vállat vont. Apja legyintett a kezével.

— Parancs. Parancs...

Erősen alkonyodott; egy szikra szél se fújt: csend, mint a templomban. A malomtól messzire, messzire elcsengett a nótá:

„Nem szoktam, nem szoktam

Hajnalban jelkelni,

Piros hajnal előtt

Véres ruhát mosni...“

„...Könnnyemmel áztatni

Jajszóval sujkolni

Könnnyemmel áztatni

(ajszóval) sujkolni...

Reggel a várkaput nem nyitották, mint máskor. A hidat is felvonták és a vár körül és a falakon istrázsák ügyeltek.

Hogy bent mi történt, senki sem tudta. Két napon átál lélek se lépett a várból ki, avagy oda bé. A főkapun legalább nem. Harmadnap aztán fényes délben, — mindenki láthatta, — leereszkedett a vonóhid, kingilott a kapu és nagy csörgéssel, dübörgéssel görgedezett ki, le az útra hét nagy vasas szekér. A szekerek magasra pupujázva, gyékénnyel terítve, lekötve. Láthatta az egész város. Elöl-hátul lovas kopják.

— Imhol viszik a Zólyomi harácsot, — suttogták az emberek és bámultak a csőrömpölő szekerek után, amíg azok nagy lassan keresztülhaladtak a városon, ki a nagy úton, Kolozsvár felé. A vár kapuja tárva-nyitva maradt, a hid leeresztve.

Östére szállott az idő, amikor egy róta kék darabont kérezkedett a várba bé:

— Önagysága, Erdélyország fejedelme parancsából...

A hid leeresztve, a kapu tárva-nyitva! A vigyázóházból, aki a kapu felett van, leszólt a vigyázó:

— Jöhet, aki akar, láthatod.

A darabontok közül két úrféle léptette elő lovát. Magas, nagy, barnaképű, szőke-hajú, nagybajszú az egyik, a másik kövérkés, szakállas. A kövéres szólott:

— Furcsállom a dolgot. Nehezebbnek gondolám.

A másik nem felelt, de ráléptette lovát a hidra.

— Magam szeretek elől járni.

A kapun belül, az udvaron Zámbó Mátyás uram, merőben egyedül. Csak messze, hátul, a pajták tájékán suvadozott néhány béresformájú ember, meg szolgáló.

A vén porkoláb szó nélkül meghajtotta magát az urak előtt.

— Tudod-e, kik vagyunk?

— Ösmerem fiskális direktor uramat, méltóságos Sárossy János uramat és ösmerem Vallon Péter uramat, generális urat. Még a régi úr idejéből.

És újból meghajtotta magát mind a két úr előtt.

— Tudod, miért vagyunk itt?

A porkoláb hatalmas kulcsot nyújtott az urak felé:

— Imhol, uraim, Gyalu vára kapukulcsa...

A fiskális direktor lehajolt a lóról és elvette a kulcsot.

— A felséges fejedelem, Rákóczi György úr, az én uram parancsolatjából...

...A pataki úr immáron Gyalu várát is elnyelte és véle fél Kalotaszeget és a havast, le szinte-szinte a Jára vízéig...

Az urak lóról szállottak és a katonákat is leparancsolták. A hadnagy megkapta az ordert: a várbéli őrséget az udvarra gyűjteni, helyettük a kékek vegyék át a vigyázást. Az őrséget fel kell esketni a fejedelemre. A plájaszok aztán visszamehetnek a falakra, de fegyver nélkül ma még. Nem lehet tudni semmit. A hadnagy fejével felel minden bajért.

Sárossy uram ezalatt Zámbo urat kérdezte ki.

— Hát kegyelmed ki légyen?

— A vári porkoláb.

— És az úr?

— Ecseden vagyok.

— Nem az őreget kérdem.

— A váradi kapitányról, hiszem, többet tud méltóságod, mint én.

— Azt sem kérdeztem; Péter urat gondoltam; az itt volt még a minap.

— Itt az máig. Elment.

— Hová?

— Nem mondotta.

— Jól van. Hát így te vagy most a gazda.

— Ma még én.

— Hát vacsora lesz-e?

— Terítve az asztal a nagy ebédlő szobában.

...A kongó nagy bolthajtásos ebédlőházban, a nagy asztal sarkán ketten ültek vacsora után, bor mellett: az ország fiskálisa és a generális. Zámbo uram a tűzhely mellett üldögélt. Egy legény állott az urak megett. Sárossy uram már éppen ti-zedszer mondotta:

— Furcsállom ezt a dolgot. Ilyen várat még nem láttam.

Vallon uram erősen ivott. Egyet-egyet morgott és hosszú bajúszát huzogatta.

Jött a hadnagy:

— Generális uram, ez a fészek üres, mint cséplés előtt a pap szuszinkja.

— Ugyan fiam.

— Kitakarítottak innen minden valamit érőt. Holnapra nincsen a lovaknak zabjuk,

szénájuk, a legényeknek egy harapás kenyerük, falat szalonnájuk.

— No-nó.

— A pincétől a huiig mindent keresztül-kasul járkáltam.

— És éppenséggel lyukas ez a láda?

— Egér van itt csak és szemét.

A hadnagy öreg, szürkebajúszos katona volt. Bizodalmas régi embere az új fejedelemnek.

— No csak ülj le, ez a bor jó.

A hadnagy töltött és ivott.

— Eheim is.

A felszolgáló legény hideg húst hozott és kenyeret. A hadnagy nagyokat falt. Azután ivott megint és megtörülte a bajúszát.

Nagy, kongó, rideg csend. Végre a hadnagy szólalt meg. Vallon uram felé mon-dotta:

— A délben a várból hét vasas szekér ment ki, egyen-egyen négy lóval. Úgy gondolom, kirepítették innen a Zólyomi harácsot.

A generális a szájához emelt kupát erre a csendes szóra csak letette:

— Hol az a vén porkoláb?

Zámbo uram eleresztette füle mellett a goromba szót.

De a fiskális feléje fordította székét:

— Tud-e kend erről?

— Tudok uram, hoggye!

A két úr összenézett. A hadnagy késével öreg falatokat kanyarított a húsból és erősen csámcsogta az ételt.

— Ez már a kegyelmed dolga, generális uram, — mondotta a fiskális direktor. — Én furcsálltam is eleget...

— Nő, ezt elrekkentették, — csapott az asztalra Vallon uram; — de messzire nem lehetnek vele. Nyergeltess! — rikkantott a bortöltő legényre — és huszonöt kopja nyeregbe üljön.

A generális eltolta magát az asztaltól és felállott:

— Ezt elrekkentették, — morogta és nagy lépésekkel mérte a szobát hosszában. Amikor a kemencéhez ért, a porkoláb előtt megállott:

— Ezt elrekkentették!

Zámbo uram ránézett a hosszú katonára és szó nélkül simogatta tovább fehér szakállát.

A hadnagy elvégezte vacsoráját és újra csak felhajtott egy kupa bort. Fenéig.

— Elrekkentettek azok mindent. Egy valamirevaló ágyut, egy jó puskát itt nem hagytak. De — és elkacagta magát — ez a bor jó. Ezt mégis itt hagyták. Okos emberek a Bethlenek. Úgy tartja Erdélyország.

Vallon uram jártában megint csak a porkolábhhoz került:

— Aztán merre felé mentek?

— Kolozsvár felé.

A generális kardjához kapott:

— Hazudsz. Onnat mi jöttünk.

A vén ember vállát vonogatta:

— Pedig arra mentek. Az egész város láthatta.

Vallon uram káromkodott. Egy katona jött:

— Készen vagyunk.

A generális búcsúzatlanul kiment az ajtón. Sárossy uram motyogott.

— Furcsállom az egészet. Soha az életben ilyet...

A hadnagy ivott és nehezen forgott a nyelve már:

— A Bethlenek okos urak. Jó a boruk...

*

Azon az éccakán, éjfél tájban, rettentő csattanásra riadtak fel a gyulai népek. Az első csattanást hamarosan követte még néhány pukkanás, dörgés.

A bátrabb emberek aztán, akik az udvarra, vagy éppen az utcára is ki mertek vizsgálgatni, látták, hogy a vár csak megvilágosodik és hátul láng és veres füst omlik az égre fel.

Aztán lovasok vágattak végig az utcán, ordítva:

— Tűz van, tűz van. Oltani, emberek, oltani, emberek. A várba fel...

Hogy esett, hogy nem, senki sem tudta meg soha, de a várbéli Sas-torony, aki a hegy felé néz és ahol a puskaporhordók állottak, tüzet kaphatott, mert csak felrobant. Igaz, a boroshordókat is ott tartották és a katonák itt keményen azon az éccakán, mert hogy még nem vevődtek számba a boroshordók, különben nagyobb baj nem lett belőle; kevés volt a por.

Csak éppen egy katona hibázott és Zámbo uremat kapták holtan az udvaron...

— Furcsállom erősen, — morogta Sárossy uram, amikor a másnapi exekucionál mindezeket kitudta a még mindig kótyagos és ijedt várbéliektől és katonáktól.

És hamarosan lóra is ült fiskális direktor uram. A hadnagyot otthagyták a kékekkel a várban, ő pedig sietten sietett vissza Kolozsvárra.

*

A várból elindult nehéz, vasas szekerek a lónai fogadó előtt bekanyarodtak arra az útra, amelyik Szentlászló, meg Jára felé halad. Amikor Lónát elhagyták, a nap még magasan járt és a lovak szőre kifényesedett az izzadástól. Meleg nap volt és az út mind csak felfelé kanyarodik a hegyekbe. A katonák a nyeregben szótalanul ültek. Jó messze elől kocogott a strázsamester.

Az útmenti földeken dolgozó emberek csudálkozva néztek a csikorgó-ropogó szekerek után.

Amikor Szentlászló piacára gurultak a szekerek, a nap éppen bukott a hegyek megé. Itt megállott a menet: pihentetni kellett.

Nagy lármá, kavarodás, kiabálás, puffogás, káromkodás: már ahogy az ilyenkor lenni szokott. Hadd bámuljon a paraszt, ha már hadinépet lát. És hadd ijedezzen. A kocsisok fogták ki a lovakat, katonák száguldoztak bírótért, esküdtekért: szénát, szalmát rekvirálni lónak, embernek. Aztán lenyergeltek, lovakat csutakoltak, szekereket vizitálak; lovak lábát emelgették...

A piaci nagy fogadó tornáczában csendesen iddoggalt Varju János és a fia. Innen nézték a letáborozást és hallgatták a lármat. Az ivóban pálinkázott néhány mokányformájú, vadképű ember.

Kinn a piacon lassanként elfogyott a lármá. Az emberek letelepedtek, a lovak sorjában a leszúrt kopjákhöz kötve szénáztak. Előkerült a tarisznya, a kulacsok, fellobbantak a tüzek. A strázsák káromkodva kergették a szekerek közé tolazkodó szájlátó parasztokat, néha kopjanyúl puffant valamelyiknek a hátán.

Varju János bekiáltott az ivóba:

— Styéfán te, hidd ide a strázsamestert. Ösmered, Mihály az, a félbajuszú.

Sokára jött a strázsamester, mérgesen káromkodott, alig köszönt.

— No, mi baj, Mihály?

— Hadd el, rossz vége lesz ennek. Hogy a keserű fene ette volna meg.

Varjúék összenéztek; de nem szóltak. A strázsamester még morgott, fűjt, aztán csak leült és elővette a tarisznyát. Gáspár bort parancsolt és megtöltött egy csuprot. Szépen odatolta a strázsamester elé.

Összekoccantották a csuprokat és azután csendesen kérdezte megint Varju János:

— Mi a baj, Mihály?

— Nem mehetünk tovább. Két tengelyünk oda van; a szekér egészen leereszkedett.

— Az baj.

— Itt hagyom a két szekeret.

— Nem lehet. Nem is kell. Raktunk rezerva tengelyeket valamelyik szekérre. Vasunk is van. A kovácsot kell előkeríteni.

— De a szekér rakott.

— Lerakodunk. Van ember elég. Éjfélleg készen lehet. Két kovács is van itt.

A strázsamester elgondolkozott. Aztán Varju Jánoshoz hajolt:

— Félek kirakodni. — És fejével a piac felé integetett.

— A katonáktól félsz? Mifélek?

— A váradi kapitány embereiből valók. Jó verekedők, de zsvány nép.

— Tudnak valamit?

— Csüfül néztek a szekerekre és sokat dörmögnek egymásközt.

— El kell vinni őket előre. Előre mehetnél velük Járaig. Van nekem itt emberem elég. A kocsisok is az én embereim.

— Felelsz értük?

— Felelek! Hát Mihály, egy óra múlva szép lassan indulhatnál az emberekkel. Gáspár egy portával az én embereimből Fenesre megy, hogy onnat ne érhesen baj, amég a szekerek készen nincsenek.

A strázsamester lement, hogy a legényeit összeszedje. Gáspár az ivóba szólott be, mire a zsványképű emberek felkerekedtek.

Varju János a tornácra maradt egyedül és az asztalra könyökölt.

Ezenközben a Járavize felőli úton, hosszú szekérsor érkezett a piacra. Amolyan keskeny, hosszú mokánysekre, gyékénysátorral. Bizonyosan zsendelyt visznek Kolozsvárre és itt hálnak, ahogy az szokás.

Úgy is történt; a szekérsor megállott, a lovakat kifogták, szénát vetettek eléjük. Volt talán tíz szekér is. A két szekérsor egymás mellett állott, csak éppen hogy a vári szekerek rúdja Jára felé, a mokány

szekereké Lóna felé. A mokányok is tüzet raktak és a tűz köré letelepedtek.

Varju János mellé egy bocskoros ember állott és csendesen köszönt:

— Itt vagyunk, uram.

— Idejibe érkeztek.

— A katonák mennek.

Valóban, a róta nyeregben ült már, élükön a strázsamester. Aztán lassú lépésben elindultak Jára felé.

Varju János felkelt.

*

A kék darabontok sebesen ügettek, messze előttük maga Vallon Péter uram, a mezei hadak generálisa.

Vajjon hová ilyen mérgesen?

A lónai fogadónál »megállj«-t parancsolt az úr.

— Jöjjön ki a fogadós.

— Erre jöttek ma a vári szekerek?

— Erre, uram, ma délután hét szekér.

— Katonák?

— Kopjások, egy strázsamesterrel.

— És innen merre fordultak?

— A szentlászlói útra, arra bé.

— Utánam, fiúk!

Sötét volt, hogy vágni lehetett.

— Ha valaki most belénk löne!

De azért csak baktattak tovább. Néha felnyikkant egy ló, néha botlott valamelyik, olyankor csendesen káromkodott a katona. Hangosan nem mert, mert a generális meghallhatná.

Lónán újra megállottak egy világos ablakú ház előtt. Ott halottat virrasztottak.

— Mentek itt ma szekerek keresztül?

— Mentek, nagyuram.

— Merre?

— Csak a nagyúton.

— Előre fiúk.

A generális most két legényt előre küldött portára. A csapat lépésben utánuk.

Feneshez járhattak már közel, amikor előttük láng lobbant fel és nyomban reá dörrent egy puská.

— Megállj!

Vágtatva jött vissza az egyik porta.

— No, mi ez?

— Az út mellől belénk löttek, Mihály lova ott maradt.

— Katonák?

— Nem láttam én senkit se. A bokrok közül löttek.

Vallon Péter úr meredten nézett a lobogó láng felé. Valami száraz sáta éghegett ott. De időnként mintha felsustorogna.

Ott valaki piszkálja a tüzet, vagy vet reá friss szárazságot.

A kékek állottak az úton egy csomóban. A generális gondolkozott. Aztán kiadta a rendelkezést:

— Hat legény sebesvágatva előre, de nem egy csomóban, a többiek szorosan utánam. Közre kell kapjuk őket, sokan nem lehetnek.

Hat legény előre vágatott; a többiek csendesebben utánuk.

Amikor az első az égő boglya világába értek, néhány lövés esett és egy legény lefordult a lóról, a többi csak vágatott tovább. De a generális kivonta a kardját és lovát arra fordította, amerről a lövések estek. Aztán hátrafordult, nyergében kicsit felemelkedett és elkurjantotta magát:

— Rajta, üsd, vágd! — és belevágta a sarkantyúját lóva oldalába.

Ez már tetszett a kékeknek is és kurjongatva sarkantyúzták a lovakat. Aztán: hejrá, üsd, vágd!

Valami feketéllett előttük, valami mozgott is.

Aztán hirtelen megtorpantak a lovak: előttük sűrű, alacsony, rakotttyás, bokros hely. Itt lovas nem mehet átál.

— Megállj!

A generális sípjába fújt, a legények gyülekeztek.

Valahonnét lövések dörrentek és felhangzott a kiáltás:

— Rajta, üsd, vágd!

Ott verekednek.

Némán néztek össze a katonák és Vallon uram káromkodott.

— Vissza, az útra!

Amikor kiértek az útra, közelebb hallatszott a verekedés zaja.

— Hejrá, fiúk!

De mintha elvágta volna, megszűnt a lármája és velük szembe sötét lovasok jöttek vágatva az úton.

— Megállj, ki a kardot!

A szembejövők is megállottak.

— Mi vagyunk, ne vágjatok!

Kékek voltak. Azokból valók, akiket a generális előre küldött. De csak négyen.

— Hát a többi?

— Leverték őket.

— Kik te?

— Tudom én?

— Katonák?

— Nem tudom, de nem annak néztem őket. Valami parasztfélék. De lóháton és csákánnyal. Meg puskával.

— Sokan?

— Nem tudom. Talán vagy tizzel verekedtünk, de lehetnek százan is.

Vallon Péter csendesen káromkodott a foga közt és önkéntelenül morogta:

— Furcsállom. Csak ilyen sötétség ne volna, — aztán hangosan szólt a katonáknak:

— Utánam, fiúk.

Lépésben indult elől.

Jó darabon haladtak így, csendes járással, némán és előttük nagy homályosan már látszott Fenes, mikor az út mellett megint csak fellobbant a láng.

— Előre, legények, csak utánam, szorosan — és vágatott sebesen a csapat.

Már ott voltak az égő kőrécsmó iránt és semmi sem történt. Vallon Péter uram már-már azt hitte, hogy beérnek baj nélkül a faluba, amikor lóva felkapta a fejét, aztán ugrott egyet és összeomlott alatta. A nyomkodó lovasok közül, akik elől voltak, éppen úgy jártak. És nyomban lövések estek és felhangzott a szilaj ordítás minden oldalról:

— Hejrá, üsd, vágd.

A sötét éjszakában kegyetlen tusakodás keletkezett. A megtorpant darabontok közé apró, bozontos lovakon, fekete kucsmás lovasok furakodtak és csákánnyal vágtak bele a megzavarodott, összegabalyodott fejedelmi katonák sűrű csomójába. Egy perc alatt szertezavarták és leszorították őket az útról:

— Bethlen, Bethlen, üsd, vágd!

Lenn az út alatti réten azonban a katonák is összeszedték magukat és kardra kapva, szembeszállottak a támadókkal, mire azok hirtelen összeverődtek és az úton vissza, Lóna felé vágattak.

Alig lehettek ötven-hatan.

— Utána!

A menekülők lekanyarodtak az útról a hegyek felé, nyomukban a katonák. Vad hajsza volt az a sötét éjjelében...

...Vallon Péter generális feltápázkodott a földről és kinjában elordította magát. A térde és a vállá nyilallott kegyetlenül.

Megtapogatta magát; nagyobb baja nem eshelett; állott. Csak szédült. Valaki nyöszörgött nem messze. Odafordult: egy csomóban ott fetrengett egy ló és alatta egy ember. Aztán felborult lészát és gerendákat látott az úton.

— A gazemberek. Elgáncsoltak.

Körülpillantott. Az út mellett még égett a meggyújtott kóré, de a tűz már összeomlott és vastag, keserű füst terpeszkedett széjjel. Katona sehol a közelben, de messzről-messzről hallotta a szilaj ordítást:

— Utána, üsd, vágd!

Megfordult a falu felé. Arra imbolygó fényeket látott, melyek mozogtak, lobogtak, mint lidércfények. És mintha közeledtek volna egy sorban errefelé.

Szekerek bizonyosan.

Sipjába fűjt. Teljes erőből. Egyszer, kétszer, háromszor. Aztán figyelt. Messziről, mintha sípoltak volna vissza. Újra sípolt. Aztán leült az út szélére és fejét tenyerébe hajtotta.

Egyszer-egyszer felkapta fejét és körülnézett. A falu felől közeledtek a fénypontcskák; mintha szekérmikorgást is hallana. Azok bizonyosan fáklyák a szekereken.

Egy katona léptetett hozzá, aztán másik kettő. Lihegtek és fűjtak a lovak.

— Jönnek a többiek is.

Leugráltak a lóról.

— Generális úr.

— Élek, nincs bajom. Ezek a bitangok keresztül kertelték az utat. Adjatok lovat alám, azt hiszem, az enyém itt döglik, nézettek utána.

Szállingóztak a többiek is egyenként, csoportosan.

— Fogtatok nyelvet?

— Nem értük bé őket.

— Ösmernek azok itt minden bokrot.

— Nem is voltak azok katonák...

— Ahol né, szekerek...

Valóban szekerek jöttek az úton és a szekerek oldalán imbolyogtak füstölő lánggal a szurok fáklyák. Zsendelyes mokányok voltak, akik a katonák láttára ijedten bújtak ki a gyékény alul és levett kucsmával állottak a lovak elé.

— Hej, emberek, ide a fáklyákkal és segítetek.

A mokányok szó nélkül ugrottak elé és a fáklyák fényénél hamarosan eltakarítottak az útból dögölt lovat, rönköt, lészát.

— Honnan jösztek?

— Járavízéről.

— Hová?

— Kolozsvárra, zsendellyel.

— Nem láttatok szekereket és katonákat?

— De igen. Hét vasas szekér áll Szentlászlón, a piacon. A kovácsok igazítják a lengelyeket. Katonák is...

Vallon Péter uram egészen felvidult és lóra szökött. Szinte nem is fájt már semmije.

— Van itt vagy két sebes katona, azt tegyék a szekerekre. A lónai fogadónál tegyék le őket. Utánam, legények!

Csendesen kocogva indultak a lovaskatonák az úton Fenes felé. Lóna felé pedig a zsendelyes szekerek indultak el, nyikorgó, siró tengelyekkel. A fáklyák lobogtak és az emberek behuzódtak a gyékénysátrak alá. A lovak maguktól is tudják az utat...

(Folytatjuk.)

KÁNAKI FORRÁS.

Jaj, hogy az az én jó Istenem szentelje bé s áldja meg! Be szép ez a tájék. Be más itt még a levegő is, mind odaki. Ugyes rég nem nyuguttam Kánakon, eisze legjobb lesz, ha befacsarodom a patak felé s leülök egy cseppet.

— Hinnye netene! Dühügygyem meg, ha nem Vaska Józsi bá! Hát kijed mi a sujjt csinál a patak martyán? Jó napot agygyon Isten.

— Üldögelek s nezem a vizet. Agygyon Isten.

— A vizet-e?

— Azt.

— Hát azt métt ugyanbiza?

— Jóska meghót... a fiam... hősi halálba...

— Jézus Mária! Kijed megbolondult, Józsi bá. Jaj leklem, jó Istenem!

— Vaj nem, Dani, vaj nem, csak könyvedzem itt a víz felett, met ojan erőssen jól esik... Ojan erőssen jól esik, hogy Jóska es itt van a vízbe. Igy nezem a vizet... nezedegélem. S az igaz fájdalomtól szép lassacskán könnyé válik a szívem vére mind... Fejér könnyé válik a szívem piross vére... Osztán csak csepeg... csepegget... szépen, csendesen. Belé a vízbe mind... a föld véride... A földnek es megvagyon a vére. Tiszta piros vére. S az es könnyé válllik. Ha fájdalom esik a szívibe. A föld szívibe... Az es van. Igen — igen. Föld szüve. Hogyne vóna. Aszongyák valahol éppen idebé. Itt, itt! A falu alatt. Csokhogy hát abbóll es... a könnyü, ha felfokad... csak víznek láccik... Lelkem szívem! Lelkem vérem! Lelkem szerelmes gyermekem!... Galicijába... meghótt... megölték... s beléolvadt a földbe... a föld véride. S a többiek es a falubóll... Káruj a Béniéké s a Jakaboséknitt való: Imrecske s Béla s a többi es mind. Mind, akik oda-vesztek. A föld vére pedig attóll kezdve szivárogni kezdett Kának felé. Mindenünét, ahol Kánakiak vótak. Szép csendesen hazaszivárogtak mind... mind... az egész. S itt a falu alatt, a föld szívibe egybefojtak. Egy rengeteg nagy vérgübübe... Tengersok vót a vér... s a föld szüve fájdalomba esett. Rengeteg nagy fájdalomba esett s a vére könnyé vállott. Teméntelen sok vót a vér. Teméntelen sok lett a könnyü... a föld szüve könnye... s a mult vasárnap... éjfélkor... itt az erdő szeginél felfokatt. Hát azétt.

— Ó, lelkem jó Istenem!

Igy mondá — istálom — Vaska Józsi bá' s ivám es a vizből. Eise azért van, hgy nem tudám megkacagtatni kijeteket. Met aszongyák, hogy aki ebből a kánaki patakból innyavalót meritt, a mind megszomrodik.

Hosszu Zoltán.

JOBBÁGYOK ÉNEKE.

Papok kertjében áldott sarjúszag
Jaj már arattak is a gazdagok
S előlem ismét elfutott a nyár!

Az én földem most másoknak terem
Az én kalászsom már üresen marad
Az én karom, két föld ölelni rendelt
Karom követ szánt és követ vet el

Hiába áhitat
Hiába feszülés
Hiába átok, lázadás, ököl
Nincsen menekvés, szem amerre lát
Százezer lándzsa, millió arany

S napfény csoroghat, zöld lomb loboghat,
Azur szikrázhat — — —
A fáraónak kell a piramis
Itt kell meghalni a kövek alatt
S mindörökké csonka hegy tövében
S nem lesz több nyár soha.

Csanády György.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

Kritika a kritikusokról.

A bűnlista még nem kész. Hibás mű-bírálatunk még abban is, hogy kizárólag a negációkra, általános gáncsoskodásokra szorítkozik. Egy-egy kritika, mely néha kezembe kerül, szinte vádiratnak látszik inkább, mint bírálatnak. A legnagyobb leleményességgel hord össze minden adatot, ami az íróra nézve terhelő lehet s abból — szinte kéjjel — valóságos kollekciót rendez, holott a kritika feladata az volna, hogy érzékeny mérlegre tegye az írásművek előnyeit, épp úgy, mint fogyatékosait. Nem kizárólag a hibákról: az egész műről áttekinthető képet, értékmérleget készíteni a bírálat feladata. S ahol hibát lát: nem csupán negatívumokkal dolgoznia, hanem utat mutatnia is kellene. Kifejtetni, hogy mit miért tart elvetendőnek a kritikus és hogyan kellett volna eljárnia a műalkotónak ahhoz, hogy munkáját gáncs ne érhesse. Az ilyen bírálatból tanul az író, míg a magyarázat nélküli „levágásba” legfeljebb csak belesántul az önbizalma.

Szemére vethető még bírálatunknak az, hogy a legdivergensebben szétágazó. Próbálta-e valaki összegyűjteni s egyhuzamban áttekinteni egy-egy nyilvánosságra került írásmű sajtórecenzusát? Az ember azt hinné, hogy körülbelül egységes képet kap belőle a munka értékéről. Vagy legalább arról, hogy mik voltak a kérdéses mű fény- és árnyoldalai. Tévedés. Az erdélyi műbírálat, ahány orgánumból szólal, annyi féle, világfölfogás, vallás, sőt pártállás szerint. Nem egyszer látom kritikában ugyanazokat a részeket elrettentő példák gyanánt idézve, melyeket más bírálatok mint főbenjáró érdemeket magasztalnak.

Az írásmű hibája — mely már szóváltételre szorul — akár szerkezeti, akár stílusbeli szempontból: valami abszolút érvényű kell hogy legyen. Olyan,

ami első látásra szemébe szökjön minden bírálónak, amit ne lehessen aztán másrészt az érényeket megillető hévvel dicsérgetni. Mert az ilyen kosfejet ütő bírálatok csak megzavarhatják és tájékozatlanságban hagyhatják az író.

Talán ellentmondásnak látszik, pedig csak paradoxon az a megállapításom, hogy ennek dacára az erdélyi műbírálat mégsem önálló. Világítsuk meg ezt a kijelentést. Vegyük, hogy megjelenik ma egy mű Erdélyben, vagy a Partiumban. Holnap megjelenik rá az első bírálat. Nem tehetek róla, de következetesen az a benyomásom, mint mikor egy kisváros főutcáján először megyek végig. Az utca üres. Közel s távol nem látok senkit. De a házak ablakain... mozognak a függönyök. Érzem, hogy a látszólagos esend mögött: élet van. Kitágult szemű figyelem, mely eltart egész odáig, amíg... az első kritika az első sarkon lefordult. Jobbra, vagy balra? Ez itt a kérdés. Ha jobbra tért le az első műbíráló, a kritikák óvatosak lesznek. Az összes szempontok, minden ezer felé ágazódásuk ellenére is úgy fognak csoportosíttatni, hogy a megadott irányt betartsák. A bőséges gáncsolódások cukorhurokba bújnak. Viszont, ha balra hajolt el az első kritikus, akkor őrangyala se védi meg többé, az általános lecsepüléstől.

Mire vall ez? A kezdő kritikus nem bízik a saját véleményében a meginduló lépésnél. Úgy egészen a maga szakálára hangot adni már mégse merne. „Jöjjön előbb valaki más.” És: „Lásunk, mit szólnak hozzá a többiek.” A százféle kifogások aztán e szerint cukroztatnak, vagy mártódnak még ecettel sem kevert epébe.

Ebből a befolyásoltságból valami rendszerint lecsöppen a részlet-taglalásokra is. Egy-két szempont. Nemrég figyelemmel kísértem egy kritikát. A

legelsőben bennefoglaltatott ez a szó-lásmondás: „Épater les bourgeois...“ Utána kerek három bírálatból kacsintott rám ugyanez a kiszólás, persze részben magyarra fordítva, átfőstve egyéni színűre, bebrunolozva szépen, mint ahogy a jó asztalos csinálja az ószeren vásárolt portékával, mielőtt saját firmája alatt forgalomba hozná. Mit mutat ez a tény? Azt, hogy a kritikusok szorgalmasan emésztgetik egymás véleményét. Azt, hogy a műbírá-lók, mikor megbíráltjuktól „föltétlen eredetiséget“ követelnek: ugyanazon pillanatban — önmaguk is befolyás alatt állnak, azaz: szellemi másolást végeznek...

Ezekből s még számtalan, kevésbé szembeszökő ferdeségekből áll elő az

erdélyi kritika ingadozása, melyhez mé gszertelen mértéknélküliség is járul. Ami írásmű a határokon túl, mértékadó helyről előnyös elbírálásban részesült: az csak a legritkább esetben kap néhány odavetett, félig-meddig jó szót idehaza. A teljes és általános siker meg már éppen ismeretlen fogalom nálunk. Zordabbak vagyunk a szőrszívűeknél és európaibb mértékkel akarunk nagyképűsködni még a nyugatnál is. (Csak azért, hogy ugy látszunk, mintha...)

És ez a tünet van olyan, ha ugyan nem veszedelmesebb jelensége az erdélyi irodalomnak, mint volt kezdetek kezdetén a túlzó gyöngédség, a leplezgető, kritika-nélküli elnézés.

„Videant consules...“

P. Gulácsy Irén.

Simon Andor: Álomföld.

Versek. Budapest, 1927. Pandora kiadás.

Milyen jó volna Anakreonnak lenni. Legalább is, ami a formát illeti. Vagy akár Theokritosnak, vagy valami ismeretlen ión pásztornak, aki szavaival tilinkózik a lombjarengő mitho'ógia roppant békéjében. Milyen jó volna, ha nem kellene a sorok rímelő végeire ügyelnünk, avagy, ha — ami még nehezebb — nem kellene arra vigyáznunk, miként ne legyenek rímek soraink végein, ha nem kellene megpillantanunk szavaink ritmusát vagy ritmustalanságát. Beszélni egy vídám és ravasz nyelvet, amely próza, ha kecsketúrót adunk el, de amely önmagában és akaratlanul is vers, ha a legkisebb öröm vagy bánat, a legegyszerűbb hangulat kifejezésére használjuk. Jó volna csak elmondani, hogy ma az alkony nagyon piros, hogy a homályban ma különösképp csillognak a gombok, hogy a Te szemeid túlságosan fényesek és nedvesek, — csak elmondani, nem mint irodalmi alkotást s rábízni a nyelvre, hogy önmagától mégis ritmusba igazodjék. Sajnos, ami az antik poézisnek autonóm műformát

adott, azt mi valahol, ősi prozodiánkkal együtt, érzelmi hangunk ősi vibrációjával együtt elvesztettük. Sajnos, mi versformákat alkotunk, akár ha szonetteket írunk, akár ha megutálván a csengést-bongást, ahhoz az agyafurt prózához folyamodunk, amit szabad versnek hívnak. A természet egyszerű dolgai pedig a szavak mögött türelmesen várakoznak, hátha egy-egy óvatlan ígébe belekapaszkodván, mégis kirúladhatják önmagukat, a versírás okát.

Megalkotni a gyári ember népdalát, a bürokrata népdalát, az egyetemi tanár népdalát. Uram bocsá' — a költő néldalát, ez a ma lyrai problémája. Talán mi magyarok itt egy nemvárt megoldás útján vagyunk, megalkotván, — nem az elvont típusok, hanem az eleven magyar, a különös sorsára csendesesen ismerő magyar népdalát, az igazi idyllt, — Féja Géza értelmében.

*

„A kincseket őrző hegyek között megjelent az új élet dalnoka.“ Ez ter-

mészetesen nem igaz. Ezt Simon Andor mondja az *Alomföld* prológos-verseiben, s hála Istennek, nem igaz. Aki sokat élt szilárd társadalmi kereteken kívül, aki sokat verekedett fizikai munkával, akinek saját nyomora a másoké nevében tudott fájni, aki minden zűrzavart mohón felszűröcsölt, hogy anyag légyen egy távoli rend számára, aki a lelkében élő primitív tájakat olajos tengelyekkel és üveghá-morokkal ismertette meg, akinek talán száz napi teljes reménytelenségére egy pernyi önbizalom és öröm esett, hogy aztán vékony fénylehellettel valami elviselhetőség derengjen a következő száz sötét napra, — s aki mindezen túl mégis és öntudatlanul, komplikált irodalmi betegségek színe alatt is egészséges tudott maradni: gyermek, — az, ha végül dalhoz jut, mint Simon Andor, nem egy új élet dalnoka lesz, hanem a legrégebbié, a gyermeké. Simon Andor nem alkotta meg és valószínűleg nem is alkotja meg az új élet népdalát, innen nézve nem hasonlít Walth Wittmanhoz, sőt még Kassákhhoz sem, inkább valami ópereneiát járt magyar parasztlegényhez, aki végül kissé Szabó Dezsősen saját ép testéhez érkezett vissza, saját mosolyához.

Megdördülni, mint Berzsenyi, Ady vagy az öreg Bércy Benő, — ez magyar privilégium, a tragikus áldozatok egyetlen jutalma s magyarul, elédig, leginkább ezt lehetett csinálni. De jöhetnek p'lanatai a fajnak, mikor a XX. század dacára mosolyogni akar, gyermekvoltának báját akarja, izmos örömtornát, erdőt és kurjantást akar. Csak örvendeni akar. — Hogyan sikerült ez az öröm, a mi hallatlanul vívódó férfiorcánk e meglágyulása, Simon Andor mosolya?

Egy csendes belső békülés, leegyszerűsödés az, ami megelőzi, — mint a redő elsimulása — örömünk külső megjelenését. A költő mindent levetkezett; de formáinak egyszerűvé-gyálulásával együtt járt az érzelmi élet ipari cirádáinak lehámozása is. A nyugtalanságok, vágyaink komplikált

aggodalmai, elcsitulnak. A gyermek nyugodt lehet; érzi, hogy nem függ a külvilágtól. Így már lehetünk csak vándorok, szerethetjük egyforma békével a nyárfákat s a vadlúdfalkákat, rábizhatjuk egész életünket a szederbokrok jókedvű bőségére. Ehez a vándorláshoz — s ezt „így határozta egy szőlőhegy tetején“ Simon Andor, — nem kell már sehova se menni, ez a vándorlás *statikus*, Sajókázán és „Afrika gazellái“ között is csak egyvalamiből áll: a vándor lelkéből. A gyermek barangoló határtalansága ez.

A testünk, mindamelllett, férfié. De azért ne komplikáljuk ezt az egyszerű szép testi dolgot.

„Szerelmesem

Nagyon kíváncsi leány.

Haja:

Vörös.

Bőre:

Fehér.

Szebb, mint a tulipán.“

Ennyi az egész, közlöm veletek, hogy így van. S közlöm veletek: Csókolózunk: rengeteget!! — Az őszi héjmadarak kínlódó szerelmei messze dolgoz. Ma így van jól. Nem kell az ölelésnek nagyon különböznie a többi vándor-örömtől: az újhaldtól, a nagy színes gyertyákkal pörkölt alkonyi égtől, a fenyvesektől, a kecske-émlőtől, amelyből csobog a tej (avagy egy fiatal anyáé e két tele émlő?). — A fő, hogy messze-messze kerültünk az üveggyártól és következményeitől. — Estefelé, persze estefelé jelentősebbé válik a vöröshajú lány, este testünk jogai hatalmasan megnövekszenek. Este ilyesmi történne:

„Te azt mondtad:

szeretsz

engem.

Én

erre

lefeküdtem

melléd.

— Szép este volt.“

Azonban ez csak intermezzo. A vándor, a vándor igazabb, mint a vándor férfi-vágya. A pipacs-vörös csókokon túl múlnak az esték, a tavaszok, a tá-

jak, — útunk napkeltétől napnyugtáig
tart s hiába fog meg

„ezerszer

ezerszer

a sok csipkebokor,”

a mi szabadságunk az állandó dolgok
határán túl kezdődik.

*

Simon Andor barátom, fiatal nyárfa, nagyon jól van ez így. Nem az új idöket dalolod, (félő, vannak-e a dal számára új idökö?), a földet, nyárfatesztet fiatal és mindenképp dacára győztes nedv kerengését dalolod. A fáknak tagadhatatlan előnyük minden íróval szemben, hogy nem érintkeznek hozzájuk hasonlóval, hogy csak a föld kémiáját, a szeleket, a napfényt ismerik, hogy csak akkor magzanak és lombosodnak, ha nagyon kell és elkerülhetetlen. Nincsenek hazugságaik és

páthoszuk, ami életüktől idegen volna, — igazi földbegyökerezett vándorok, — csak növények.

Simon Andor, friss erős hegyoldali nyárfa, vándorbot és üveghámos, egyszemélyben, (akinek még azt is megboesájtjuk, hogy egy pillanatra még mindig kertvárosokat akar építeni) — saját testednek, sudárodó tövednek népdalát írod te. A villanyzongorától a sárgarigóig nagy az út, s külső és belső; — ez az út az egész-ségé. S ta'an most még igazabb, hogy a magyar lyrának nincs más jövője, mint az a csendes szabadság, mely képessé teszi a fiatal tölgyet, hogy egy-helyben állva növelje évgyűrűit, emlékéül évszázadokon át ismétlődő örömeinek.

Páris, 1927 szeptember.

Dr. Ajtay Miklós.

Reményik Sándor: Két fény között.

Versek. Erdélyi Szépműves Céh kiadása Kolozsvár, 1927.

Reményik Sándornak, a költőnek ismét fia született.

Halovány, szökegöndör, asszonyos gyermek, inkább anyja fia, a tengeré. kihez gyógyulni vitte törődött testét, lelkét a férfi.

Nem gyógyult meg. S ennek bizony-sága ez a gyermek. Mert a betegség a halhatatlannak egészsége.

Reményik meghurcolta a fájdalmait a dalmát partokon s a fájdalomnak új inkarnációja lett a tenger emlékeinek könyve.

Be furesa színe is van Erdély hajó-töröttjének a lovranai partokon, ki így énekel:

„A tenger kék és Medea felé

Opálosan és álmosan ragyog.

És minden mindegy, mert beteg

[vagyok.

És nem gyógyít meg soha senki sem.”

Be más a hang itt, mint ama régebbi borbereki ciklus akármelyik versében. Be más a vadonok zúgása, mint a tenger álmai.

A lélek — mint mindig — még ugyanaz a hétszínű pókhálóselyem, csak már mögötte láthatókká váltak a „mouches volantes”.

A táncoló szunyograj elfátyolozza már a dolgok virtuális képét, a tenger nem idegnyugtató mesemondó öreg-asszony már, hanem nyugtalan halál-fészket kereső sirálysikongás.

A vízió, mely a fiamei kikötő fáro-szát és a mécsfényű szentjánosbogarat saját élete fáklyájának nyugtalan lo-bogásánál köti össze („Hát én, hát én világítok vajjon?); amely Velence dia-dalmas ékes asszonyára a kifosztott, megvénhedett Karszt tragédiájával adhatja fel a királynő köntöst; amely a parti sziklák és a tenger időtlen küz-delmében nem a vizek megtöretését a kolosszusokon, hanem a sziklák sebeit s felmorzsoltatásuk bizonyos bekövet-kezését látja; amely az Ica patakának tengerbe pusztulásán az „Édes, ke-serű, véges, végtelen...” találkozásán réved el: ez az új Mikes-vízió egy, Rá-

kőczinál nagyobb fejedelmet sejtet, a bujdosó Erdélyt, a menekülő életet.

Tenger és halál, e két hang csellótenorja még mélyebb megzenésítője az intim koncertteremre szabott Reményik-lírának. Ebből a könyvből az eddigieknél még beljebb rebbent két szem, még gyölesvirágabb homlok néz vissza ránk.

A program most se más — mi is lehetne más? — mint azelőtt; most is ugyanazok közt a kétségek s harcok közt születik meg előttünk a művész diadala; de már a zeneszerszámon és a zeneszámon túl — talán már csak a koncentrációt jövet — megérezzük a biztonságot és nyugalmasságot, mely a beteljesedett művészből árad.

„Hiába minden, — egyre romlik

A lelkem: Isten hangszere...”

Ezt érzi ő. Mi pedig tudjuk, hogy csak a test romolhat, de a lélek csak annál zengőbb lesz, annál mélyebb.

Nem felesleges magáról a kiadásról is szólnunk egy szót. E zsebbeférő, együgyű sárga-kék, gyermekszobák apró virágaival tapétázott, öregbetűs könyv úgy esik nekünk, mint egy — mint egy falás puliszka. Mintahogy a legszebb gyáripari kiállítású könyveken a legnagyobb biztossággal ismerjük fel a német márkát, éppoly halálos biztossággal állapítjuk meg a Szépművészeti Céh kiadásában Erdély mélyebb értékű kézműiparának mindegyikét igaz és egyéni művészi jellegét.

A könyvet gr. Bánffy Miklós illusztrálta.

Csanády György.

VILÁGIRODALOM:

Gustave Le Bon:

II.

Folytatás.

A meggyőződések terjesztése és a vélemények irányítása.

Le Bonnak az étalizmusról és a nemzetiségi elvek tévedéseiről mondott figyelemreméltó fejtegetései után könyve néhány passzusát idézzük szó szerinti. Nem kell hozzá kommentár, csak azt jegyezzük meg, hogy ezek a megállapítások és fejtegetések szoros összefüggésben vannak *Les Opinions et les Croyances* című könyvének tartalmával.

1. Az állítás és ismétlés után a lelki ragály a meggyőzés egyik leghathatósabb tényezője.

Fiziológiai jelenség ez, melynek következménye nemcsak bizonyos tettek ismétlése, hanem érzelmek és meggyőződések öntudatlan elfogadása is.

A lelki ragály minden lénynél megfigyelhető, az állattól kezdve az em-

berig, különösen, mikor tömegesen vannak együtt. Ez a jelenség a tudatalatti mély régiókra hat s így majdnem teljesen független az akarat és az éni befolyásától.

A legtöbb érzés, például a bátorság és a félelem, ragályosakká válhatnak. Ilyenek lehetnek hasonlóképpen az irgalmasság, szolidaritás, odaadás. A háború számos példával szolgált erre nézve. A rossz ösztön is sajnos szerfelett ragályos.

Hatása a'att a jellemek pillanatnyilag mély változásokon mennek át. A meggyőződéses pacifista hős harcossá válhatik s a békés polgár vad szekta-követővé.

Lelki ragály terjeszti a véleményeket és meggyőződéseket s állandósítja

a társadalmakat. Ez tehát a történelem egyik legnagyobb erejét képezi.

A lelki ragály szerepe döntő lesz a népek fejlődésének, azoknak a kritikus pillanataiban, midőn váratlan események zavarják meg a lelki élet szokásos egyensúlyát. Az egyén ilyenkor szerfelett befolyásolhatónak mutatkozik s habozás nélkül feláldozza magát a példa teremtette ragály hatása alatt.

A lelki ragály hatalma óriási s kevés ember képes az alól kivonni magát.

A történelem megszámlálhatatlan sok bizonyítékot szolgáltat erre, különösen Oroszországban, ahol mindig hemzsegték a különféle szekták, melyek hívektől a legkülönbözőbb esonkításokat, sőt néha az öngyilkosságot követelték. Midőn a XVII. század vége felé, próféták a tűz által való öngyilkosságot kezdték prédikálni, hamarosan számos hívet toboroztak maguknak, akik miután óriási máglyákat állítottak fel, a lángokba vetették magukat követőikkel együtt. Több, mint húszezer ember pusztult el így rövid időn belül.

Lelki ragály következménye volt az is, hogy napjainkban óriási orosz hadsereg néhány hónap alatt felbomlott. A szocializmus is inkább ragály, mintsem fantasztikus ígéretei útján diadalmaszkodott ebben az országban.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni a lelki fertőzés hatalmas erejét. Különösen a tömegeknél annyira hatalmába kerítheti a gyöngye jellemeket, hogy meggyőződéseikkel merő ellentétben állót sugalmazhat nekik.

A francia forradalom pszichológiájának szentelt munkámban kimutattam, hogy milyen jelentős szerepet játszott benne a lelki fertőzés.

Egyik legmegkapóbb példája ennek az, amelyet Denys Cochin ír le, Lajos Fülöp kiadatlan emlékiratai után.

Azon a napon, midőn a Konvent határozatra készült XVI. Lajos sorsát illetőleg, az orléánsi herceg felháborodva tiltakozott az ellen a felfogás ellen, hogy ő a király halálára szavazhatna. (Jézus és Péter esete, Szerk.)

Mégis megszavazta azt. Gyöngye jelleme nem tudott ellenállni a gyűlés által terjesztett lelki ragálynak.

Miután hazament s sikerült a fentebbi hatás alól, a herceg könnyekbe tört ki, kijelentette gyermekeinek, hogy érdemtelen arra, hogy megcsokolják, majd hozzátette: „Nagyon szerencsétlen vagyok, fel nem foghatom, hogyan vihettek bele abba, amit tettem.”

Valóban, fel nem foghatta ezt, mert a pszichológia haladása csak ma teszi lehetővé ennek magyarázatát.

A lelki ragály hatása számos alkalommal megnyilvánult a legutolsó háborúban, nemcsak ami a frontkatonák szolidáris cselekedeteit s kitartó bátorságát illeti, hanem a polgári életnek bizonyos körülményei között is.

Láttuk hatását Párisban, midőn a bombák robbanása ugyanabba a pincébe hozott össze nagyon különböző eredetű embereket. Mindezek az emberek, akiket a társadalmi, intellektuális és érzelmi sorompók eddig elválasztottak, hirtelen ugyanabból a családból valónak érezték magukat. A faji érzés, mint láthatatlan istennő megjelent közöttük s lelki fertőzés segítségével valamennyiük szívét egyécsítette. Mindenki nyugodt maradt, abban az öntudatlan sejtelemében, hogy egy szokatlan mozdulat, egy aggódó szó, szomszédja lelkében felébresztené a félelmet, amely csakhamar mind egyikükre áterjedne. A tömeges pánikhullám sohasem mutatkozott, mivel a lelki áterjedés következtében létrejött bátorsághullám elég erős volt ahhoz, hogy keletkezését megakadályozza.

A lelki ragály terjesztette meggyőződésekkel harcoltak egymás ellen, amelyeket egyes vezetők terjesztenek, akik jól ismerik azt a külön művészetet, hogy miként lehet a tömegeket felrázni. (222 és köv. oldalak.)

2. Ismeretes annak a közönségtől kedvelt színésznek a története, aki fogadott, hogy egy egész terem lelkesezését fogja kivívni, ha megfelelő moz-

dulatokkal teljesen értelemnélküli mondatokat fog mondani, de amelyek közé találomra presztizzsel bíró szavakat, mint: haza, becsület zászló, stb. szúr majd közbe. Frenetikus tapsokat aratott vele. (Némely politikus hazai esete. Szerk.)

E történet mellé oda állíthatjuk azt a tényt, amelyet Bergson mesél el, ki egy szónokot kísért Amerikában, akinek feladata volt egy, a francia nyelvből egy szót sem ismerő közönség előtt a szövetségesek érdekében propagandát tartani. Ennek dacára is óriási sikere volt.

„Mindjárt az első szavak után a hallgatóság úgyszólván fizikailag hoz-

zásimult a beszédhez s ringatta magát a szavak muzsikája által.

Minél inkább tűzbe jött a szónok, mozdulatai mennél jobban festették gondolatát és felindulását, a jelenlevők, akiket a folyamat bensőjűkben magával ragadott, annál inkább igazodtak a felindulás ritmusához, gáncsot a gondolatnak s egészében megértették a mondatot, még ha a szavakat nem is vehették ki.”

Érzéseket kelteni, nagyon növelni vagy kiirtani, az a szónok egész művészete. *Az érzések mindig diadalt arattak a legkézzelfoghatóbb énbeli argumentumok felett is.* (228. és köv. oldal.)

A Revue des Études Hongroises et Finnoougriennes

folyó évi január–júniusi számában nagyszerűen összeállított, komoly tanulmánycikk jelent meg *Baranyai Zoltán* dr. tollából, *Petőfi* francia fordítójáról H. — F. *Amiel*-ről. Sok forrást idézve sorakoztatja fel a nyolcvanas évek francia–magyar irodalmi kapcsolatait. Értékes tanulmány, hasznos téma, hálás munkaterület. A fordításból egy így hangzik:

Le csikos.

Enfant de la Pousta, je n'ai ni toit
[ni dos.

Un cheval, un bon chien, c'est mieux
[qu'un sol avare.

Je suis un dompteur de cheveux
Dans la vaste plaine magyare.

Une selle, à quoi bon? Je monte à cru
[le dos

Du coursier qui se cabre et vainement
[s'effare;

Je mis un dompteur de cheveux
Dans la varte plaine magyare,

Ma chemise est bien faite et mes cale-
[çons beaux

Rose me les broda. Petite perle rare,
Tu seras femme d'un csikos
Dans la varte plaine magyare.

A pusztán születtem... című ismert költeménynek ez a szabad fordítása elég jól hangzik még a fordítás szabadságával is. A többi fordítás is mind visszaadja a *Petőfi*-versek szellemét — már ahogy egyáltalában egy-egy nemzeti költő idegen nyelven tolmácsolható.

Baranyai Zoltán jelenlegi munkakörében nagy és szép nemzeti missziót végez az ilyen irányú tudományos kutatások feldolgozásával. Bátran mondhatjuk neki, hogy hasznos és hiányzó munkát végezne, ha a mai magyar irodalmat, de különösen az utódállamok magyar irodalmát tolmácsolhatná fordításokkal és tanulmányokkal egy összefoglaló nagy munkában a külföldi irodalom számára, amely egy ilyen összefoglaló nagy munkából a magyar irodalom sokrétűségét, elsőrangú voltát és speciális szépségeit ismerhetné meg. Az olyan készségszerű, mozgékony és helyzetű férfi, mint *Baranyai* egy ilyen magyar kultúrpolitikai tett átvitelére mindennél alkalmasabb volna, ami fáradságot, pénzt és érdeklődést méltán érdemelne. Részünkről az anyag összehozásában lekes támogatásra találna, ő reá e munka irányítása várna. Az eredmény biztos, tartós és elismert volna.

Pásint Ödön.

Odry III. Richárdja. *

Odry Árpád Hamlettel egyszerre mindenk tudatában a klasszikus színészpályák tetőpontjára jutott. Ezt a tetőpontrajutást ma este szinte vitássá tette egy olyan III. Richard-a-akítás, amelynél félelmetesebben igazat, mélyebbet és nagyszerűbbet álmodni sem lehet.

Odry Árpád egyike a legbámulatosabb Shakespeare-értőknek, anélkül, hogy valaha is kedve kerekedett volna a kommentárok rengetegébe merülni. Tanulmánya, még pedig serdülőkkora óta folytatott állandó tanulmánya a szűz Shakespeare szöveg és e mögött Shakespeare alkotó eszejárása. Ezt az alkotó eszejárást oly tökéletesen érzi és tudja, hogy érdekes volna egyszer anekdotaképpen elmondani egy-egy bűvészmutatványát, amellyel például valamelyik Shakespeare-fordításnak összes fordítói botlásait, az eredetivel való előzetes összevetés nélkül, pusztán Shakespeare eszejárásának ismertetésével, s a maga csallhatatlan drámai érzékével pontosan kimutatja. Nem nyúl az óriás Shakespeare-szótárak vaskos kötetéhez, nem okoskodik a filológusok körmönfontásaival, hanem belehelyezkedik a költő agyába, meinyek tékervényes útvesztőiben tökéletesen tájékozott s tisztán lát meg mindent, ami ebben a világnyi világban látható.

Ez a Shakespeare eszejárásával való teljes egygyéforrni tudás az, ami a minap Odryt a legjobb Hamletté, s ami sokunk szemében váratlanabb: ma felülmúlhatatlan III. Richárddá tette.

Odry III. Richárdjának megvan az a mélyről felragyogó vonása, mely ördögi képét emberivé, sőt nagyszerűvé és fonságossá teszi; ő e trónus körül marakodó szörnyetegek és királynak tett emberrongyok között az egyetlen igazi erő, amely torz alakot öltve is valóban királynak született. Odry nagyon jól tudja, hogy Richárdjának a háromestés VI. Henrikből kell ki-

lépnie és onnan is lép ki, mint hajthatatlan erő és keménység, mint tündöklő bátorságú remek katona, mint született királyi lélek, akinek eleinte csupán féktelenül izzó renaissance-temperamentumát a király és királynékarikatúrák a megaláztatások poklán keresztül érlelték tigris-szenvedéllyé. Ez a tigri ssé dühített oroszlán szörnyű pusztítást visz véghez az akolban; de ne feledjük el, hogy ebben az akolban nem bárányok bégetnek, hanem hiénák viasorognak egymásra.

III. Richard hiénák barlangjába lép, mikor a királyi család gyülekezetebe kerül. Rárohannak, ha nem esattogó korbáccsal köszönt be; fölfalják, ha tüzet nem okádik. Nagyszerű, ahogy Odry ezt a tajtékzó gyűlölettel viasorgó gyülekezetet föllépésének ellenállhatatlan biztosságával megbűvöli és fékentartja.

Akik Richard kezétől vagy parancsára elhullanak, azok vagy szörnyetegek, vagy szörnyetagségre kaphatók, vagy tehetetlenségüknél fogva egyszerűen nem arra az ingó-roskadozó trónusra valók, ahová jobban illenék a rendíthetetlen akaratú Richard, akinek már éppen e ronggyá puhult királykarikatúrák által legyilkolt apja is jogosan mondhatta el magáról: „Inkább király és lelke is királyibb.”

Shakespearenek gondja volt rá, hogy még a báránka-korú hercegeket is úgy szólaltassa meg, hogy a vesztük fölött való sajnálkozás ne legyen valami túlságos. De még Hastings lord, a halálba küldöttek legnemesebbje, vagy talán csak legnaivabbja is csupa káröröm, valahányszor ellenfeleinek feje hull s legkevésbé leplezi, hogy Richard pallosával jó sok fejet hullatna le még ő maga is, ha közbe nem villan az övét lecsapó bárd.

Richard túlnyomórészt olyan hiénákat irt ki, amelyek már őt magát is össze-vissza marták. Kígyó és orosz-lán, közibük való. A bátorsága orosz-

* Mutatvány a szerző „Színházi Esték 1921–1927” című könyvéből, mely szeptember hó folyamán kerül könyvtárcára.

lani, tehát gyönyörű. Ez a fölséges vonása. Odry nagyon jól tudja, hogy maga Shakespeare sem írt az Annával való jelenetnél merészebbet. Tökéletlen megjátszással ez a jelenet elhihetetlen. Megkérni és meg is nyerni azt a nőt, akinek férjét is ő ölte meg, s aki épp apósának koporsóját kíséri! Természetes, hogy Odry III. Richárdjában is a kígyó nyeri meg a csatát; de bevezetni az oroszán vezet be, s csak így hihető a hihetetlen. Ahogy Odry a nekiszegezett alabárdok közé rohan, ahogy a fegyvereseket pusztá kézzel szétüti, az az ideális férfibátor-ságnak olyan feltündököltetése, amely sohasem maradhat női szívre hatás-talanul. Ezzel teszi Odry lehetővé, hogy bárha még gyűlöletből tájékozva is, de szóba áll vele a nő. A jég megtört, most már csak olvasztani kell. Ez a folyamat a darab méltán leg-hi-resebb jelenete, s egyúttal legkéményebb próbaköve is minden nagy színésztalentumnak. Odrynál percről-percre éreztük, hogyan kell a gyenge nőnek a mindentismerés e bővülő hatalmára megingania, anélkül, hogy Richardja csak egy pillanatra is kiesett volna a fagyos szívvel játszott kockázatos komédiából.

Híres jelenet, mikor Hastings lordot egy két betüből álló szoba kapasz-kodva küldi halálra. Ez is remek, de van még jó egynéhány, ami nem volt eddig az, csak ezentúl, Odry alakítása után készül azzá válni. Az egyik, a brutálisan hazug s mégis félrevezető képmutatás tökéletes példája; az a jelenet, mikor a látszat szerint a király, valósággal azonban Richard által le-gyilkoltatott Clarence herceget a királyné még mint életben tudottat a király kegyelmébe ajánlja s Odry egy robbanásszerű fölcsuklással, valami

hátborzongatóan kínzóan látszó kacagásba fúlva tördeli:

*Mit? azért ajánlom, úrnőm, szívemet,
Hogy e magas körben kigúnyoljanak?
Ki nem tudná, hogy a herceg halott?
Illetlen a holtat csúfolnia!*

A másik felejthetetlen jelenet az anyjával való. Ugy áll a rászakadó keserű szavak záporában, mint a szikla. Az átokra se rezzen meg. Csak mikor már eltávozott az átkozódó, legyint egyet kezével. Ez a legyintés örökre utánozhatatlan marad. Benne van az egész Richard. Je'entése körülbelül ez: „Nyelves kofa vagy, vénasszony vagy, visszaélsz azzal, hogy szültél; de csak nyelvelj, tessék; nem vagy te sem gá-tam, sem akadályom, csak az anyám, s tőled nem veszem komolyan ezt az ostoba kofálkodást. De únom, rettenetesen únom, mert dolgom van. Dolgom van, sietek!”

Van azután jóegynéhány ilyen néma gesztus és szemvillanás, mely pillanatokon belül az egész vadul nagyszerű lelket kifejezi. Legteljesebben egy villanásra koncentrált lélekrajz talán az a pillantása, mikor először foglalva el helyét a trónuson, Buckinghamra néz.

A koronától való húzódozás kép-mutató játéka is elsőrendű, pedig ez Odrynál még csak bevezetés a kép-mutatás netovábbjához: a sóvárgott királyi hatalom elfogadásához. Az a már majdnem betegen nyögdecselő hang, amellyel a rászűlyosodó kény-szernek enged, az a szenvedő megadás, amelybe izzó vágyát burkolja: mester-remek; de nem különvaló játék, ha-nem a teljes egész fonákja, maga a színészé lett III. Richard.

Maszkjáról, szájeszél nélküli óriás szájáról, gyérszálu bajuszáról s alak-jának félelmes torzságairól külön tanulmányt lehetne írni.

Harsányi Kálmán.

Vázlatkönyvön ceruzajegyzetek.

A XIX. század dereka óta a német műtörténészek szinte egyhangú álláspontot foglaltak el arra a tényre vonatkozólag, hogy az európai építőművészet immár teljesen kiélte magát, mivel a gótika óta csupán vajudó, de soha ki nem forrott stílusbeli alakulások képezték Európa építőművészeti folytonosságát. Hogy miért éppen a csúcsíves művészetet tisztelték meg „az utolsó európai stílus” jelzővel, azt könnyen megérthetjük akkor, ha figyelembe kísérjük azt az évszázadok óta tartó szívós küzdelmet, amelyet a német műtörténet vív a gótikus művészet — mint a német faj művészete — jegyében. Szerintük a germán alkotó erő megtette a maga kulturművészeti kötelességét s mivel a többi európai nép semmi jelentőségteljeset nem alkotott az elmúlt nyolcszáz esztendő alatt, méltán számolhatunk az európai építészet dekadenciájával. Aláspontjukat nem kismértékben támogatta Spengler *„Untergang des Abendlandes”* című műve is, mely az összegezett európai kultúrára mondta ki a halálos ítéletet s mely szerint az óvilág grafikonja immár elérte a kultúra és a művészet legmagasabb fokát és már csak egy állandó visszaesést mutathat a mindjobban közeledő teljes összeomlást jelentő mélypont felé.

Közben azonban az idő változott és az imént említett német felfogás szinte máról halnapra hátat fordított Spenglernek és az építészet bukását hirdető esztétikusoknak s jelenleg egy új építőművészeti stílus napkeltét jelzik Germániából. Az új stílus természetesen még vajudik, de a jelekből ítélve hatalmasab lesz a középkor művészeténél is és ami a legfontosabb, ezt is a Rajna partjain hozták a világra.

Bizonyos, hogy Európa utolsó stílusbeli megmozdulása a gótika volt és bizonyos az is, hogy a Sugèr apát konstrukciós megoldásából támadt hatalmas művészeti fejlődésben csak sekunder szerepet játszottak a németek a primair szerepet vivő franciákkal

szemben. A gótika bölesője a l'Île de France-ban ringott és már régen kifáragták a saint denisi székesegyház gyámköveit, mikor valahol Kölnben a szorgalmas és törekvő németek megtették az első kapavágást jövődó dómjuk hatalmas alapjához. Időbeli differencia csupán pár év vagy pár hónap lehetett — talán csak annyi, amíg valaki egy kéthónapi párisi tartózkodás után vátlott lovakkal Germániába ér.

A középkor olyan régen volt. És egy pár év ide vagy oda igazán nem számít.

Még a németeknek sem.

A már minden bizonynyal meglevő stílust a pángermán önzés tehát ismét a maga sorompójába állította. Tulajdonképpen az amerikaiak mindent kihasználó üzleti kapzsisága volt a szülőanyja, ahonnan is elsősorban a franciák ültették át európai talajba — mivel a hosszú háború alatt fegyvertársak voltak — és csak a háború utáni években került át Németországba, ahol nagyszerű iskolát alapítottak az újstílus továbbfejlesztésére (Bauhaus) és a könyvek százaival árasztották el a világot, melyek mind a német alkotó erő reklamirozásának jegyében készültek.

Szó se róla, a betonbau amerikai evolúciója ment volt minden artisztikus mellékkörülménytől és igaztalan volna minden olyanformán való körülírása a dolgok lényegének, mely bármi csekély művészetet is tulajdonítana a business hazájának az alakuló félben levő új művészettel kapcsolatban. De ismétlem, nem Németország volt az, aki kiforrta magából a nagyszerű sikokkal dolgozó új tömbépítkezés lényeges alapmotívumait. Ő csak felfedezte — a franciák után.

Tény és való, hogy ma Európa a német építőművészet hatása alatt áll és ha egyszer majd mégis sikerül átsiklanunk az annyit emlegetett építészeti banyatlás szakadéka felett, ak-

kor az csakis a német kitartásnak és alaposságnak lesz köszönhető.

Az első gondolat sohasem volt az övék, csak az evolúció.

Igy van ez ma és így volt ez valamikor hajdanában is, majd nyolcszáz esztendő előtt, amikor teljes erejéből indult neki az elkövetkezendő évszázadoknak a gótika nagyszerű művészete. Hogy azonban elérje-e a második évezred második stílus virágzása az elsőnek nagyszerű gyümölcsbe bukását, az egyelőre teljesen bizonytalan. Az idők azóta nagyon megváltoztak s míg a középkorban ismeretlen fanatikuskok hatalmas dómokat imádkoztak az ég felé a tiszta hit és a művészi alkotóerő jegyében, addig ma a hitnélküliség és a materializmus immár hosszú idők óta megalapozott századában már nem találunk ilyen — magát a konstruktív alkotásokba kiélő — teremtő hitet.

Brunó Taut szerint az építészet minden képzőművészetnek kiinduló ága s éppen ezért az építészet az, mely szinte valamely fanatikus rajongást, bizonyos magasabb cél után való ellenállhatatlan vágyat követel a vele foglalkozó művésztől. Az építőművészet-höz hit kell, de ez a hívés — melynek kollektív-tömeg hitnek kell lennie — nyolcszáz év előtt lángolt fel utoljára Európában.

De akkor alkotott.

Hogy az új hit az új fanatizmus milyen megnyilvánulási keretek között vetődik majd egyszer felszínre, azt még elképzelni is nehéz — de ha elvész el az építőművészet modern renaissance-a is.

marad, akkor valószínűleg vele együtt

„A vallás léptei nagyok, de lassúak. Évezredek szükségesek egy lépéshez” írja Gustav Theodor Fechner, aki a tömegek új hitsorompóba való állításának egyetlen lehetőségét a szociális gondolatban véli megtalálni.

A minden politikán és pártérdekelt-

A minden politikán és pártérdekelt-ségen túli, az öskereszténységhez viszszaanyarodó tiszta szocializmusban,

ahol az eszmék a kollektív ember — mint egyén — szolgálataiban állanak. S ha egy elkövetkezendő társadalom elérí majd ezt a tiszta kristallizáción keresztüli magaslatot, akkor az építészeti mesterség ismét hivatás lesz és vezető szerepet fog játszani a jövő századokban mindenesetre ujjaalakuló szociális társadalom életében.

Brunó Taut — az építészet álmodó lovagja — a *Stadtkronében* látja a jövő hatalmas alkotásainak a koronáját.

Mint ahogyan azelőtt a templom — a dóm volt a város koronája — szervesen kiépített középpontja, úgy a majdani létrejövő városokban a Stadtkrone — városkorona — lesz az egységes centrum.

Hatalmas művészi feladat.

Az új stílus tehát forr, vajudik és proporcionális attitűdjei ismét a Keletről — az örök alkotás — az örök élet hazájából kerültek a magát „kivénhedt Európának” nevező világrészbe. Éppen úgy, mint akkor, valamikor hétszáz egynéhány esztendővel ezelőtt, a gótikus művészet, mely kezdő elemeiben nem volt más, mint a szentföldről hazatérő kereszteslovagok valóvá jegescedett víziós álma egy csodálatos szépségű világrészről, mely Keletnek nevezetett.

És Európa gyöngye — az európai művészet büszkesége — a csodálatos finomságú Velence vajjon más-e, mint egy darab Napkelet, melyet művészi érzékkel megáldott keletjáró kalmárok hoztak magukkal az Adria partjára.

Mert minden, minden fény keletről jön.

És veszekedhetnek a fajták Európában „ki a tehetségesebb fajta” cégére alatt, a nyugodt ölbetett kezekkel ülő Napkelet kiapadhatatlanul küldi fénysugarait oda, ahová már csak fáradtan jut el a minden életet adó Nap.

Anyagát a „modern” művészeteknek.

Az építészet minde művészetek összessége, mert a legkollektívabb művészet s mint olyan nemcsak egyéni,

hanem tömegfanatizmust is követel az egyén nagyszerűsége mellett — s hogy ez bekövetkezzék, azt a mi XX. századunk már csak igen nehezen, vagy pedig egyáltalán nem fogja megérni.

De álmodni szabad, mert az álom szép és szépek a jövő méhében rejlő hatalmas alkotások is, melyek csak lázas víziókba születnek nagy kataklizmák után.

Fiala Ferenc.

HID

Irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat.

**A legújabb
magyar írók folyóirata.**

Mejelenik évente 12 számban, 4—5 ives terjedelemben.

**Előfizetési ára negyedére 4 pengő,
félévre 8 pengő.**

A szerkesztőség leveleket csak fontos
ügyekben válaszol meg. —

Kéziratot vissza nem
küldünk.

A Hid kiadóhivatala utján megrendelhető könyvek:

- Párisi Magyar Akadémia : **Tanulmány kötet**-e
Dr. Ajtay Miklós szerkesztése Ára : **3.50** pengő.
- Bányai Kornél : **Örök arc**, versek Ára : **4.00** pengő.
- Kacsó Sándor : **Utoljára még megkapasz kodunk**,
elbeszélések. Ára : **4.00** pengő.
- Csanády György : **Évek**, versek. Ára : **2.00** pengő.
- „ „ **Álmok**, „ Ára : **3.00** pengő.
- Molnár Endre : **Versek** Ára : **1.50** pengő.
- Simon Andor : **Álomföld**, versek Ára : **2.00** pengő.
- Mihály László : **Új harcos székel**, 2 felvo-
násos szindarab műkedvelő előadásokra Ára : **1.50** pengő.

**Több ezer ember olvassa a Hid írásait !
A folyóiratot minden külföldi magyar egyesülethez eljuttatjuk**

Erdélyi könyvek

főbizománysa

a

„STUDIUM“

KÖNYVESBOLT

IV. MUZEUM-KÖRUT 21.

TELEFON : J. 458-28.

Erdélyi könyvekre vonatkozó katalógusokat küld, felvilágosításokkal
készséggel szolgál, minden kapható
könyvet, folyóiratot pontosan szállít

MIHÁLY GÉZA

KÉPKERESKEDŐ ÉS
KÉPKERETEZÉSI SZAKÜZLETE

BUDAPEST

VIII. BAROSS UCCA 41.

(Mária-utca sarok)

Művészi festmények nagy választékban, előnyös fizetési
feltételek mellett kaphatók.
Képkeretek nagy raktára.

Mindenfajta kereteket készít.

**Egyetlen székel
üzlet e szakmában.**

Siklódy Károly

szőnyeg és műkereskedés

BUDAPEST

VI. Székely Bertalan-utca 12/a

Telefon: 246—68.

Megóvó és mosó gyártelepe:

VI. Hungária-körut 94.

SZÉKELY ÖDÖN

INGATLANFORGALMI IRODÁJA

„CSABA IRODA“

VIII.,
NAGYFUVAROS-U.

14

ERDÉLYIEKNEK
JUTÁNYOSAN KÖZVETIT

